

Toekomstperspectief voor leerlingen na een periode op een onderwijszorgboerderij

Een follow-up onderzoek na 6 en 12 maanden

Jan Hassink, Ronald De Meyer en Jan Willem Veerman

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Toekomstperspectief voor leerlingen na een periode op een onderwijszorgboerderij

Een follow-up onderzoek na 6 en 12 maanden

Jan Hassink¹, Ronald De Meyer² en Jan Willem Veerman³

1 Wageningen University & Research

2 Praktikon

3 Radboud Universiteit

Het hier beschreven onderzoek is een vervolg op het een onderzoek bij onderwijszorgboerderijen gefinancierd door het Nationaal Kennisinstituut Onderwijs (NKO) (zie <https://www.nko.nl/projecten/40520630102>). Het hier beschreven onderzoek werd gefinancierd door de Stichting Eleven Floawers Foundation.

WR is een onderdeel van Wageningen University & Research, samenwerkingsverband tussen Wageningen University en de Stichting Wageningen Research.

Wageningen, april 2026

Rapport WPR-1575

Jan Hassink, Ronald De Meyer en Jan Willem Veerman, 2026. *Toekomstperspectief voor leerlingen na een periode op een onderwijszorgboerderij; Een follow-up onderzoek na 6 en 12 maanden*. Wageningen Research, Rapport WPR-1575. 44 blz.; 15 fig.; 7 tab.; 17 ref.

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/713545>

Dankwoord

We danken de onderwijszorgboerderijen voor hun ondersteuning bij de uitvoering van het onderzoek, de ouders en de leerkrachten voor het invullen van de vragenlijsten en het meedoen aan de interviews, en de Eleven Flowwers Foundation voor de financiële bijdrage.

Trefwoorden: Onderwijszorgboerderij, schooluitval, primair onderwijs, executieve functies, sociaal-emotioneel functioneren, follow-up onderzoek, toekomstperspectief

© 2026 Wageningen, Stichting Wageningen Research, Wageningen Plant Research, Business unit Agrosysteemkunde, Postbus 16, 6700 AA Wageningen; T 0317 48 07 00; www.wur.nl/plant-research

KvK: 09098104 te Arnhem
VAT NL no. 8113.83.696.B07

Stichting Wageningen Research. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stichting Wageningen Research.

Stichting Wageningen Research is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

Rapport WPR-1575

Foto omslag: Stichting Landzijde

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Achtergrond	7
1.2 Het vervolgonderzoek	8
1.3 Onderzoeksvragen	9
2 Onderzoeksopzet	10
2.1 Procedure en deelnemers	10
2.2 Meetinstrumenten	12
2.3 Interviews	13
2.4 Analyses	13
3 Resultaten	14
3.1 Onderwijssituatie	14
3.2 Hulpverleningssituatie	19
3.3 Sociaal-emotionele problemen	21
3.3.1 Ontwikkeling alle leerlingen	21
3.3.2 Individuele ontwikkeling van leerlingen	23
3.4 Schoolblijvers en niet-schoolblijvers	25
3.4.1 Verschillen in ontwikkeling tussen 'schoolblijvers' en 'niet-schoolblijvers'	25
3.4.2 Ontwikkeling schoolvaardigheden, werkhouding, zelfvertrouwen en emotionele en gedragsproblemen	31
3.5 Kwalitatief onderzoek	33
4 Conclusies	35
4.1 Beantwoording onderzoeksvragen	35
4.2 Algemene conclusies	38
4.3 Aanbevelingen	39
Literatuur	40
Bijlage 1	41
Bijlage 2	42

Samenvatting

Uit voorgaand onderzoek kwam naar voren dat onderwijszorgboerderijen **tijdens de boerderijperiode** bijdragen aan het terugdringen van schooluitval en aan een gunstiger toekomstperspectief van leerlingen die waren uitgevallen op school. Een belangrijke vraag is hoe de ontwikkeling van de leerling verloopt **na afloop van de boerderijperiode**. Willen onderwijszorgboerderijen leerlingen een beter toekomstperspectief bieden, dan zullen positieve ontwikkelingen die op de boerderij ervaren worden, ook na de boerderijperiode moeten beklijven. Het is de vraag of dit lukt als een leerling terugkeert naar school en weer mee moet kunnen doen in een onderwijssysteem waaruit hij of zij eerder was uitgevallen of dreigde uit te vallen.

In dit rapport beschrijven we de resultaten van het vervolgonderzoek waarbij we 6 en 12 maanden na afsluiting van het vorige onderzoek de situatie van de leerlingen en ouders in kaart hebben gebracht. Dit deden we door het afnemen van vragenlijsten bij ouders en leerkrachten en het houden van interviews bij een deel van hen. We hebben ons gefocust op hoe de onderwijssituatie, de hulpverleningssituatie, het sociaal-emotioneel functioneren en het executief functioneren van de leerlingen en de opvoedingsbelasting van de ouders zich ontwikkelden.

We hebben ervoor gekozen alle leerlingen te blijven volgen; zowel leerlingen die bij afsluiting van het vorige onderzoek, of al eerder, uitstroombden (de vertrekgroep, 41 leerlingen) als ook leerlingen die nog langer op de onderwijszorgboerderij bleven (de boerderijgroep, 15 leerlingen). Dit maakte het mogelijk om over verschillende groepen leerlingen uitspraken te doen. We konden follow-up gegevens verzamelen van 46 leerlingen, 31 uit de vertrekgroep en 15 uit de boerderijgroep.

Van de 25 leerlingen uit de vertrekgroep die naar school uitstroombden zit na 6 maanden 88% nog op school en na 12 maanden 76%. Wie dus eenmaal naar school gaat, heeft een grote kans op school te blijven. De meeste schoolgangers gaan naar het speciaal onderwijs. Dit percentage was bij aanvang van de boerderijperiode veel lager. Van de boerderijgroep bleek 20% alsnog op school in te stromen.

Bij de helft van de vertrekgroep werd 12 maanden later na vertrek nog jeugdhulp ingezet, 29% ontving continu hulp tijdens de follow-up periode. Bij de boerderijgroep lag dit een stuk hoger: 73% ontving na 12 maanden nog hulp, 40% ontving continu hulp.

Bij de ontwikkeling van het sociaal-emotioneel functioneren en opvoedingsbelasting maakten we een onderscheid tussen leerlingen die stabiel naar school gaan (schoolblijvers) en leerlingen waarbij dat niet het geval is (niet-schoolblijvers). De problemen namen tijdens de boerderijperiode veel sterker af bij de schoolblijvers dan bij de niet-schoolblijvers. Dat geldt voor sociaal-emotionele problemen, opvoedingsbelasting en problemen in het executief functioneren. Dit verklaart waarschijnlijk waarom deze leerlingen uitstroombden naar school. Tijdens de follow-up periode is de situatie meer stabiel, bij beide groepen leerlingen. De opvoedingsbelasting blijft bij beide groepen verder afnemen (alleen bij de schoolblijvers significant).

Met de meeste leerlingen gaat het goed in de onderwijssituatie. De problemen zijn bij veel leerlingen wel verminderd, maar niet verdwenen, leerlingen en ouders hebben beter geleerd er mee om te gaan. Voor een aantal leerlingen is soms nog professionele jeugdhulp nodig. De kleinschaligheid, structuur, praktijklessen op de vervolgscholen en de goede band tussen leerkrachten en leerlingen worden (net als op de onderwijszorgboerderij) als steunend ervaren.

Het onderzoek bevestigt hiermee de waarde van professionele onderwijszorgboerderijen voor het terugdringen van schooluitval en het bieden van toekomstperspectief aan leerlingen.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

In 2021-2023 voerden wij met financiële steun van de Nationaal Kennisinstituut Onderwijs (NKO) een praktijkverhelderend onderzoek uit bij onderwijszorgboerderijen (zie <https://www.nwo.nl/projecten/40520630102>). Dit zijn zorgboerderijen die samenwerken met onderwijsinstellingen, waarbij onderwijs op de boerderij wordt gegeven door een onderwijsprofessional met het doel leerlingen die zijn uitgevallen op school en vaak thuiszitten weer naar school te begeleiden, of naar een andere passende vervolgplek. De locaties verschillen in aantal leerlingen, hun kenmerken, aanwezigheid van volwassen zorgvragers, inzet van dieren en hoe de samenwerking met onderwijs is georganiseerd. De hoofdvraag van dit NKO-onderzoek was of onderwijszorgboerderijen bijdragen aan het voorkomen van verdere schooluitval en aan een gunstiger toekomstperspectief voor deze leerlingen. Over dit onderzoek dat leerlingen volgde *tijdens* hun verblijf op een onderwijszorgboerderij is inmiddels gerapporteerd (Hassink e.a., 2024; Veerman, e.a. 2026). Het huidige onderzoek bouwt hierop voort middels een vervolgonderzoek naar de ontwikkeling **na** de boerderijperiode.

Schooluitval is een nog steeds groeiend probleem in onze samenleving en resulteert vaak in thuiszitten van leerlingen. Hierdoor stijgt ook het aantal thuiszitters nog steeds. Volgens de Kamerbrief van de toenmalige onderwijsminister Paul (Paul & Van Ooijen, 2024) zaten in het schooljaar 2014-2015 zo'n 10.000 leerplichtige kinderen langer dan vier weken thuis, in het schooljaar 2022-2023 waren dit er al ruim 17.500. Voor een deel van hen blijkt zelfs het speciaal onderwijs nog te prikkelend of het lesprogramma niet passend. Steeds duidelijker wordt dat voor een aantal leerlingen een schoolse omgeving contraproductief werkt. Voordat ze thuis komen te zitten hebben deze leerlingen niet zelden al meerdere scholen bezocht (Van Binsbergen e.a., 2019; Veen & Pijpker, 2020). Daarom adviseert OC&W dat er een betere aansluiting moet komen tussen onderwijs en zorg en het kind centraal moet staan (Slob e.a., 2020).

Onderwijszorgarrangementen op zorgboerderijen lijken een succesvol in de praktijk ontwikkeld voorbeeld van het overbruggen van onderwijs en zorg in een kleinschalige, prikkelarme omgeving. Er zijn landelijk meer dan 50 (<https://www.zorgboeren.nl/over-zorglandbouw/info-voor-zorgboeren/onderwijs-zorgboerderijen>) initiatieven om op zorgboerderijen leerlingen die uitgevallen zijn of dreigen uit te vallen een passende onderwijsplek te bieden met terugkeer naar school als doel. Het blijkt dat veel leerlingen die gebruik maken van dit onderwijszorgarrangement weer zin in leren krijgen, minder sociaal-emotionele en cognitieve problemen hebben en hun ouders zich ontlast voelen. De meeste leerlingen stromen weer terug naar school (Veen & Pijpker, 2020; Hassink, 2020; Hassink e.a., 2024). Dit sluit aan bij de positieve internationale onderzoeksresultaten met onderwijs op een zorgboerderij (Smeds, 2015; Jolly & Krog, 2011; Rombaut, 2010-2011).

In ons eerdere NKO-onderzoek volgden we de ontwikkeling van 56 leerlingen op 11 onderwijszorgboerderijen om zicht te krijgen op wat voor leerlingen de onderwijszorgboerderij bezoeken, hoe ze zich daar verder ontwikkelen en wat werkzame elementen zijn. De ontwikkeling monitorden we met door ouders en leerkrachten in te vullen vragenlijsten gericht op de sociaal-emotionele, gedrags- en cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de opvoedingsbelasting van de ouders. Bovendien volgden we per boerderij twee leerlingen intensief om zo een goed beeld te krijgen van de werkzame elementen van het boerderijprogramma. Dit deden we door interviews met leerlingen, ouders en met de leerkracht en/of zorgboeren of andere begeleiders op de boerderij. Hierna beschrijven we de belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek als opmaat voor het vervolgonderzoek.

Bijna driekwart van de leerlingen heeft voor hun komst naar de boerderij een of meerdere perioden thuisgezet. Meer dan de helft van de leerlingen komt van het speciaal onderwijs. Ruim een derde heeft een licht verstandelijke beperking (IQ < 85). Bijna 60% heeft een grote leerachterstand op de basisvaardigheden lezen, spellen en rekenen, 70% kent tekortschietende executieve functies die het leren

belemmeren, zoals grote prikkelgevoeligheid, geringe emotieregulatie en weinig taakgerichtheid. Leerkrachten en ouders zien bij ruim 66% van de leerlingen duidelijke problemen in het sociaal-emotioneel functioneren. Voor het merendeel zijn dit internaliserende problemen zoals teruggetrokken gedrag en depressie. Kenmerken van autisme blijken bij meer dan de helft van de leerlingen voor te komen. ADHD, angst en hechtingsstoornis komen bij rond een kwart tot een derde van de leerlingen voor. Ook is er bij bijna 30% van de leerlingen sprake van trauma. Al met al is er sprake van complexe problematiek van vaak langdurige aard.

Tijdens de boerderijperiode trad er een statistisch significante verbetering op in het cognitief en sociaal-emotioneel functioneren van de leerlingen. Leerkrachten gaven aan dat het leren steeds minder belemmerd werd door tekorten in executieve functies. Problemen in het sociaal-emotioneel functioneren, die eveneens een belemmering vormden voor het leren, namen significant af. Leerachterstanden op de basisvaardigheden werden enigszins ingelopen, maar niet significant. Bij de 41 leerlingen die in de onderzoeksperiode de boerderij verlieten zaten er 26 voor aanvang een of meerdere perioden thuis (63%), op het moment van afsluiting van het NKO-onderzoek betrof het maar 1 leerling (2%). Bijna 81% van de vertrekkers stroomt uit naar een vorm van (speciaal) onderwijs, de overige bijna 20% naar een passende vervolgplek.

Wat werkt voor deze leerlingen is de combinatie van een niet-schoolse “groene” omgeving en een pedagogische en didactische aanpak waarbij maatwerk geleverd kan worden met veel aandacht voor ieder kind, waarbij het kind zich veilig en gehoord en gezien voelt. Daarnaast is de afwisseling tussen school- en boerderij-activiteiten helpend, zoals omgang met dieren en buiten zijn. De pedagogische aanpak is erop gericht dat een kind zichzelf leert kennen, leert begrijpen hoe zijn/haar gedrag op anderen overkomt, en dat het handvatten krijgt om ander gedrag aan te leren. De didactische aanpak kenmerkt zich door aansluiting bij ieders niveau en het zetten van kleine stapjes. Er worden dagelijks individuele doelen gesteld die ook worden geëvalueerd. Hierbij krijgen leerlingen veel positieve feedback en complimenten. Dit alles leidt tot een beter zelfinzicht, een betere werkhouding, meer zelfvertrouwen en uiteindelijk tot persoonlijke groei (Hassink, e.a., 2024).

1.2 Het vervolgonderzoek

De belangrijkste conclusie uit ons eerdere NKO-onderzoek was dat onderwijszorgboerderijen bijdragen aan het terugdringen van schooluitval en aan een gunstiger toekomstperspectief van leerlingen met complexe problematiek **tijdens** de boerderijperiode. Een belangrijke vraag is hoe de ontwikkeling van de leerling verloopt **na afloop** van de boerderijperiode. Willen onderwijszorgprogramma's op de boerderij leerlingen een beter toekomstperspectief bieden, dan zullen positieve ontwikkelingen die op de boerderij ervaren worden, ook na de boerderijperiode moeten beklijven. Het is de vraag of dit lukt als een leerling terugkeert naar school en weer mee moet kunnen doen in een onderwijssysteem waaruit hij of zij eerder was uitgevallen of dreigde uit te vallen. Het antwoord op die vraag is niet alleen voor de leerlingen en hun ouders van belang, maar ook voor de onderwijszorgboerderijen om zo nodig hun aanpak aan te kunnen passen en voor scholen, samenwerkingsverbanden en gemeenten die met de onderwijszorgboerderijen samenwerken.

Bij ons eerdere NKO-onderzoek volgden we de leerlingen **tijdens** de boerderijperiode. Met het vervolgonderzoek wilden we inzicht krijgen hoe de ontwikkeling van de leerlingen er 6 en 12 maanden **na afloop** van de boerderijperiode uitziet. Gelet op de resultaten uit dit onderzoek hebben we in het vervolgonderzoek vooral gekeken hoe de onderwijssituatie, de hulpverleningssituatie, het sociaal-emotioneel functioneren en het executief functioneren van de leerlingen en de opvoedingsbelasting van de ouders zich ontwikkelden.

Wat betreft de **onderwijssituatie** bleken aan het einde van het onderzoek 41 van de 56 leerlingen op dat moment vertrokken naar een vervolgplek of zouden daar meteen na de zomervakantie van 2023 naartoe gaan (inclusief 6 leerlingen die zich in een opbouwfase bevonden om na de zomervakantie binnen enkele maanden geleidelijk naar een vervolgplek te gaan). Van deze groep ging bijna 81% naar een school: 66% (27 leerlingen) naar een school voor speciaal (basis)onderwijs of voortgezet speciaal onderwijs, 15% (6 leerlingen) naar een school voor regulier basis- of voortgezet onderwijs. Bijna 15% viel in de categorie ‘anders’, dit betrof wel onderwijs, maar niet op een school in het kader van passend onderwijs. In

4 gevallen ging het om een combinatie van residentiële of dagbehandeling met onderwijs en in 2 gevallen om een instroom bij een ander onderwijszorgarrangement. Slechts twee leerlingen (5%) volgden geen onderwijs, waarvan één met een ontheffing van de leerplicht om onder begeleiding te gaan werken. De andere leerling zat thuis, hier was een intensieve vorm van behandeling nodig, die echter niet van de grond kwam. De leerlingen in de boerderijgroep volgden vanzelfsprekend de daar geboden onderwijszorg.

De **hulpverleningssituatie** was gedefinieerd als wel of geen professionele jeugdhulp. Van de vertrekgroep kreeg ruim 56% professionele jeugdhulp bij hun vertrek van de boerderij. Van de boerderijgroep was dit 67% op het moment van afsluiting onderzoek. Bij beide groepen ging het veelal om individuele hulp voor de leerling, bijvoorbeeld gericht op het verwerken van trauma, of hulp voor leerling en gezin, waarbij ouders bijvoorbeeld leren omgaan met autisme. Ook pleegzorg kwam een aantal keren voor, drie keer in de vertrekgroep en twee keer in de boerderijgroep.

In ons onderzoek werd tijdens de boerderijperiode op het gebied van **executief functioneren** en het **sociaal-emotioneel functioneren** een statistisch significante vooruitgang geboekt. Tekorten hierin werden theoretisch gezien als belemmeringen om tot leren komen. Het afnemen van deze tekorten bracht leerlingen weer tot een effectieve werkhouding, wat mogelijk een verklaring vormt voor het gegeven dat bijna 81% van de leerlingen weer naar school kon. De vraag was of leerlingen die naar school gaan het goed blijven doen en zich stabiel op school kunnen handhaven. We verwachten dat bij leerlingen die **stabiel** naar school gaan na de boerderijperiode de problemen op beide gebieden beperkt blijven of verder afnemen, in tegenstelling tot de leerlingen die niet stabiel naar school gaan. Aangaande **opvoedingsbelasting** van de ouders verwachten we dat die vermindert als een leerling na de boerderijperiode stabiel op school blijft en dat die bij de niet-schoolblijvers niet of minder vermindert.

Leerlingen die stabiel naar school gaan zijn leerlingen die zowel bij 6 als ook bij 12 maanden na het onderzoek naar school gaan. Dit zijn leerlingen die zich na de boerderijperiode kunnen handhaven in het huidige schoolsysteem. We vergelijken deze groep met de leerlingen die niet op beide tijdstippen naar school gaan, naar andersoortig onderwijs gaan, in het geheel niet naar school gaan of nog op de boerderij verblijven.

Tenslotte zagen we in ons NKO-onderzoek dat de niet-schoolse setting van de onderwijszorgboerderij, de afwisseling tussen schoolse- en boerderij-activiteiten en ondersteunende pedagogische en didactische aanpak waarbij leerlingen zichzelf beter leren begrijpen en er dagelijks doelen worden gesteld leerlingen hielpen om weer open te staan voor onderwijs. Hierbij bleek de nabijheid en vertrouwensband met de leerkracht en veel positieve ervaringen opdoen belangrijk. Bij de leerlingen die weer naar school gaan willen we kijken of een leerling zich nu staande kan houden in het onderwijssysteem: wat is hierbij helpend en wat vormt een risico op uitval?

1.3 Onderzoeksvragen

Het voorgaande leidt tot de volgende vijf onderzoeksvragen:

1. Hoe gaat het na afloop van het NKO-onderzoek verder met de onderwijssituatie van de leerlingen?
2. Hoe gaat het na afloop van het NKO-onderzoek verder met de hulpverleningssituatie van de leerlingen?
3. Hoe verloopt de ontwikkeling van het sociaal-emotioneel functioneren en het executief functioneren van de leerlingen na afloop van het NKO-onderzoek? Hoe verloopt de opvoedingsbelasting van de ouders na afloop van het NKO-onderzoek?
4. Verschilt de ontwikkeling van het sociaal-emotioneel functioneren en het executief functioneren van de leerlingen die na afloop van het NKO-onderzoek stabiel naar school gaan van de leerlingen die niet of wisselend naar school gaan? Geldt dit ook voor de opvoedingsbelasting van de ouders?
5. Hoe ervaren ouders en leerkrachten de ontwikkeling van leerlingen na afloop van het NKO-onderzoek en wat zien zij als factoren die zorgen voor stabiliteit of voor risico op uitval voor leerlingen die naar school zijn uitgestroomd, of die zorgen dat leerlingen vanuit de boerderij niet naar school uitstroomden?

2 Onderzoeksopzet

2.1 Procedure en deelnemers

Het vervolgonderzoek was gericht op alle 56 leerlingen die in ons eerdere onderzoek een onderwijszorgboerderij bezochten. Zoals in de Inleiding al vermeld werd had het grootste deel van deze leerlingen bij einde van het onderzoek de boerderij al verlaten of stond op het punt dit te doen (hierna: de **vertrekgroep**), een kleiner deel bleef nog (hierna: de **boerderijgroep**). Bij de vertrekgroep ging het om 41 leerlingen: 34 jongens en 7 meisjes, met een gemiddelde leeftijd van 11,4 jaar ($SD=2,75$; $Range=7-17$). De lengte van hun verblijf op de boerderij was gemiddeld 12,0 maanden ($SD=4,97$ maanden, $Range=4-24$). Bij de boerderijgroep ging het om 15 leerlingen: 9 jongens en 6 meisjes, met een gemiddelde leeftijd van 10,7 jaar ($SD=2,16$; $Range=8-15$). De lengte van hun verblijf op de boerderij was gemiddeld 11,9 maanden ($SD=5,24$ maanden, $Range=4-21$).

Voor de vertrekgroep was voor het merendeel de laatste schooldag voor de zomervakantie 2023 het moment van vertrek. Tevens was dit het referentiepunt voor het bepalen van het follow-up moment 6 en 12 maanden later. Een kleinere groep was al voor die datum vertrokken. Dit betrof 11 van de 41 leerlingen. Zij vertrokken in de periode 22 april 2022 – 30 juni 2023. Voor hen gold uiteraard die datum als referentiepunt. Voor de boerderijgroep gold eveneens de laatste schooldag voor de zomervakantie 2023 als referentiepunt voor het bepalen van het follow-up moment. Het referentiepunt voor het bepalen van het follow-up moment was tevens voor iedereen de datum waarop de metingen voor het onderzoek stopten. Dit verschilt dus per leerling of groepje leerlingen en wordt in het vervolg aangeduid als “afsluiting onderzoek”. De metingen van dat moment fungeerden als basis voor de vergelijking met de follow-up metingen, waardoor het follow-up onderzoek drie meetmomenten kent. In schema:

Afsluiting onderzoek -> >-> >-> Follow-up na 6 maanden -> >-> >-> Follow-up na 12 maanden

Voor het verkrijgen van follow-up gegevens na 6 en 12 maanden werd aan ouders en leerkrachten gevraagd de vragenlijsten van het onderzoek nogmaals in te vullen (zie de volgende paragraaf voor de lijsten). De meeste ouders en ook leerkrachten deden dit tijdens het onderzoek al digitaal. Zij kregen een link naar de lijsten toegestuurd, die na invulling werden opgenomen in een beveiligde database. Aan de ouders werd ook toestemming gevraagd de school waar hun kind op de follow-up momenten naar toe ging te mogen benaderen en via welk e-mailadres dit kon. Bij een van de boerderijen verliep de dataverzameling tijdens het onderzoek niet digitaal, maar via de leerkracht die de lijsten uitdeelde en weer innam en naar de onderzoekers stuurde (ook de door haarzelf ingevulde lijsten). Aan deze leerkracht werd gevraagd ouders te verzoeken mee te doen aan het follow-up onderzoek en zo ja naar welk e-mailadres de link verstuurd kon worden. Dit lukte maar gedeeltelijk, slechts 2 van de 10 ouders stemden toe. Dit betekende dat op voorhand bij acht ouders, alsook bij de leerkrachten die via hen nu niet bereikt konden worden geen gegevens over de betrokken leerlingen verzameld konden worden.

Niet alle ouders en leerkrachten die wel bereikt konden worden vulden op elk van de twee follow-up momenten de lijsten in. Tabel 2.1 en 2.2 geven een overzicht van de respons. Tevens werd bij de ouders en leerkrachten van de leerlingen bij wie tijdens het onderzoek interviews werden afgenomen ook nu weer op beide follow-up momenten geprobeerd een interview af te nemen. De respons hierop staat ook in de tabellen. Voor een follow-up onderzoek zijn de responscijfers alleszins acceptabel.

Tabel 2.1 Respons 6-maanden follow-up.

Vragenlijsten	Interviews
Ouders: 38 van 56 (68%)	15 van 21 (71%)
Leerkrachten: 35 van 56 (63%)	13 van 21 (62%)
Ouders én leerkrachten: 32 van 56 (57%)	Ouders én leerkrachten 10 van 21 (48%)
Ouders óf leerkrachten: 41 van 56 (73%)	Ouders óf leerkrachten 18 van 21 (86%)

Tabel 2.2 Respons 12-maanden follow-up.

Vragenlijsten	Interviews
Ouders: 36 van 56 (64%)	15 van 21 (71%)
Leerkrachten: 34 van 56 (61%)	16 van 21 (76%)
Ouders én leerkrachten: 28 van 56 (50%)	Ouders én leerkrachten 12 van 21 (57%)
Ouders óf leerkrachten: 42 van 56 (75%)	Ouders óf leerkrachten 19 van 21 (90%)

Een van de lijsten die ontbrak als een ouder geen follow-up lijsten invulde was het Scoringsschema Demografische Informatie (SDI). Hierbij gaat het om basisgegevens, zoals waar de leerling woont (thuis, pleeggezin, instelling), welke school hij of zij bezoekt, of er jeugdhulp wordt verleend en of er mogelijk sprake is van een justitiële maatregel. We vonden het belangrijk deze basisgegevens toch te achterhalen. De ontbrekende SDI's zijn daarom zoveel mogelijk door de onderzoekers ingevuld op basis van informatie van medewerkers van de onderwijszorgboerderij.¹ Op deze manier konden bij de 6-maanden follow-up naast de 38 door ouders ingevulde SDI's (zie Tabel 2.1) 8 extra SDI's ingevuld worden waardoor er voor 46 leerlingen op zijn minst de basisinformatie kon worden verzameld (82% van de totale groep van 56). Hieronder waren 31 van 41 vertrekkers en alle 15 uit de boerderijgroep.

Bij de 12-maanden follow-up konden eveneens 8 extra SDI's ingevuld worden, in 5 gevallen van dezelfde leerlingen als bij de 6-maanden follow-up, in 3 gevallen van weer andere leerlingen. Bovenop de 36 door ouders ingevulde SDI's (zie Tabel 2.2) was er zodoende bij de 12-maanden follow-up van 44 leerlingen basisinformatie (79% van 56). Hieronder waren 30 van 41 vertrekkers en 14 van de 15 uit de boerderijgroep.

Bij de 6-maanden follow-up gaat het om 35 jongens en 11 meisjes. Bij de 12-maanden follow-up om 34 jongens en 10 meisjes. Bij afsluiting van het hoofdonderzoek waren zij om en nabij de 11-12 jaar (zie Tabel 2.3). Verreweg de meeste leerlingen wonen op beide follow-up momenten thuis bij een of beide ouders, 5 wonen er in een pleeggezin en 1 leerling woont op beide momenten in een zorginstelling. Van 2 leerlingen ontbreekt hierover na 12 maanden informatie.

Tabel 2.3 geeft nog wat aanvullende informatie, per follow-up moment uitgesplitst naar vertrekgroep en boerderijgroep. De lengte van de follow-up periode benadert heel aardig de geplande lengte van 6 en 12 maanden. Opvallend, maar niet verrassend, is dat de duur van het verblijf op de boerderij 12 maanden na afsluiting van het onderzoek voor de boerderijgroep vele maanden langer is (ruim 20 maanden) dan voor de andere groepen in Tabel 2.3, die zo'n 12-13 maanden op de boerderij verbleven (vertrekgroep op beide follow-up momenten en de boerderijgroep na 6 maanden).

¹ Deze extra SDI's konden niet ingevuld worden voor de 8 leerlingen van de zorgboerderij waarvan de ouders niet meewerkten, omdat er geen contact met de onderzoekers mogelijk bleek.

Tabel 2.3 Follow-up gegevens.

Kenmerken	Na 6 maanden		Na 12 maanden	
	Vertrekgroep (N=31)	Boerderijgroep (N=15)	Vertrekgroep (N=30)	Boerderijgroep (N=14)
<i>Lengte follow-up periode</i>				
Gemiddelde	5,8 mnd.	6,1 mnd.	11,8 mnd.	11,8 mnd.
Standaarddeviatie	0,8 mnd.	0,7 mnd.	0,9 mnd.	1,1 mnd.
Range	5-8 mnd.	5-7 mnd.	11-14 mnd.	10-14 mnd.
<i>Leeftijd bij follow-up</i>				
Gemiddelde	11,9 jaar	11,1 jaar	12,2 jaar	11,6 jaar
Standaarddeviatie	2,5 jaar	2,3 jaar	2,5 jaar	2,2 jaar
Range	7-17 jaar	8-15 jaar	8-17 jaar	9-16 jaar
<i>Leeftijd bij afsluiting hoofdonderzoek</i>				
Gemiddelde	11,3 jaar	10,7 jaar	11,3 jaar	11,4 jaar
Standaarddeviatie	2,6 jaar	2,2 jaar	2,5 jaar	2,5 jaar
Range	7-16 jaar	8-15 jaar	7-16 jaar	8-16 jaar
<i>Duur verblijf op de boerderij</i>				
Gemiddelde	11,5 mnd.	11,9 mnd.	13,1 mnd.	20,4 mnd.
Standaarddeviatie	4,9 mnd.	5,2 mnd.	6,1 mnd.	7,4 mnd.
Range	2-22 mnd.	4-21 mnd.	5-27 mnd.	10-33 mnd.

2.2 Meetinstrumenten

We vroegen de ouders van de leerlingen op beide follow-up momenten opnieuw de vragenlijsten in te vullen die ook tijdens het hoofdonderzoek werden ingevuld. Het gaat om²:

- De Beknopte Probleem Meter (BPM; Achenbach e.a., 2011 & 2017) die de emotionele en gedragsproblematiek waarmee leerlingen te maken hebben in beeld brengt; dit is een verkorte versie van de CBCL (Child Behavior Checklist; Achenbach & Rescorla, 2001; Verhulst & Van der Ende, 2013).
- De korte versie van Opvoedingsbelastingvragenlijst (OBVL-k; Vermulst e.a., 2015) die de opvoedingsbelasting die ouders ervaren in beeld brengt.
- Het Scoringsschema Demografische Informatie – Follow-up versie (SDI; in het NKO-onderzoek ontwikkeld) over de basisgegevens, zoals waar de leerling woont (thuis, pleeggezin, instelling), welke school hij of zij bezoekt, of er jeugdhulp wordt verleend en of er mogelijk sprake is van een justitiële maatregel.
- De Beoordelingsschaal voor Tevredenheid en Effect (BESTE, in het NKO-onderzoek ontwikkeld) met vragen over de ontwikkeling van de basis(school)vaardigheden, de werkhouding, het zelfvertrouwen en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerling en de thuissituatie; alsook een vraag over de kwaliteit van het schooladvies gegeven door de boerderij en de lange termijn invloed van de periode op de onderwijszorgboerderij. Deze lijst is alleen bij de 12-maanden follow-up afgenomen als een terugblik.

We vroegen de leerkrachten van de scholen waar de leerlingen op dat moment op school zaten op beide follow-up momenten de volgende lijsten in te vullen:

- De leerkrachtversie van de BPM (Achenbach e.a., 2011 & 2017); dit is een verkorte versie van de Teacher's Report Form (TRF, Achenbach & Rescorla, 2001; Verhulst & Van der Ende, 2013).
- Het LeerDiagnoseFormulier – Follow-up versie (LDF; in het NKO-onderzoek ontwikkeld) bedoeld om de leervorderingen te monitoren en mogelijk belemmerende factoren vanuit tekorten in executieve functies en psychiatrische problematiek in kaart te brengen.
- De Beoordelingsschaal voor Tevredenheid en Effect – Leerkracht versie (BESTE, in het NKO-onderzoek ontwikkeld) met vragen over de ontwikkeling van de basis(school)vaardigheden, de werkhouding, het zelfvertrouwen en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerling. Deze lijst is alleen bij de 12-maanden follow-up afgenomen als een terugblik.

² We geven hier de lijsten kort weer, voor uitgebreidere beschrijvingen verwijzen we naar het rapport over het hoofdonderzoek (Hassink e.a., 2024).

2.3 Interviews

Daarnaast zijn we de 21 leerlingen die tijdens de boerderijperiode intensiever zijn gevolgd ook na de boerderijperiode intensiever blijven volgen via kwalitatief onderzoek. Hiervoor hebben we 6 en 12 maanden na afsluiting van het onderzoek een interview met ouders gehouden. Waar mogelijk hebben we op dezelfde tijdstippen ook een interview gehouden met de leerkracht van de school waar de leerling naar toe is gegaan. Het ging hierbij om semigestructureerde interviews waarbij een aantal vaste onderwerpen aan de orde komt, waarbinnen ruimte is voor het eigen verhaal van de geïnterviewde. In het interview voor de ouders kwamen de volgende thema's aan de orde: de overgang van onderwijszorgboerderij naar school, het cognitief en sociaal-emotioneel functioneren van het kind, het gezinsfunctioneren en het functioneren van de ouder zelf en de tevredenheid over de onderwijszorgboerderij. In het interviewschema voor leerkrachten wordt eveneens gevraagd naar de overgang van de onderwijszorgboerderij naar school en het cognitief en sociaal-emotioneel functioneren van de leerling. Daarnaast waren er vragen over de doelen en de aanpak, het contact met de ouders en het onderwijsperspectief van de leerling na de huidige school en het lange-termijn maatschappelijk perspectief. De respons op de interviews is in Tabel 2.1 en 2.2 weergegeven en is heel behoorlijk (zie p5). De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd.

2.4 Analyses

Er zijn voornamelijk descriptieve analyses uitgevoerd om de situatie na 6 en 12 maanden te analyseren: berekening van gemiddelden en standaarddeviaties, frequentietellingen, kruistabellen.

Om veranderingen in de uitkomstmaten tijdens en na de boerderijperiode in kaart te brengen zijn T-toetsen en MANOVA's voor herhaalde metingen uitgevoerd en is gebruikgemaakt van een statistische analysetechniek die speciaal geschikt is voor herhaalde metingen: het zogeheten *piecewise latent growth curve model*³ (Bollen & Curran, 2006). Deze methode maakt het mogelijk om de gemiddelde verandering over tijd te modelleren en onderscheid te maken tussen verandering tijdens de boerderijperiode en de follow-up periode.

De gegevens bestonden uit metingen op vijf momenten: drie tijdens de boerderijperiode van het NKO-onderzoek en twee van het follow-up onderzoek. Hoewel de precieze timing van de metingen enigszins varieerde tussen deelnemers (zie de uitleg aan het begin van dit hoofdstuk), is in de analyse gefocust op de volgorde van de meetmomenten (aanvang, tussentijds, afsluiting NKO-onderzoek, follow-up na 6 maanden, follow-up na 12 maanden) in plaats van op exacte tijdsintervallen. Dit sluit goed aan bij de onderzoeksvraag, die zich richt op veranderingen per periode, niet op veranderingen per week of maand.

In het model zijn twee perioden onderscheiden:

- De boerderijperiode (start, tussentijds en afsluiting onderzoek), waarin gekeken werd naar verbetering tijdens het verblijf op de boerderij.
- De follow-up periode (afsluiting onderzoek, follow up 6 maanden, follow up 12 maanden), waarin werd onderzocht of het behaalde effect werd behouden na de boerderijperiode.

De analyse werd uitgevoerd als een multiple groep model (zie Bijlage 1 voor de beschrijving van het model), waarbij apart werd gekeken naar (1) een groep leerlingen die in de follow-up periode stabiel op school bleef en (2) een groep leerlingen die tussentijds uitviel op school, in het geheel niet naar school ging of nog op de boerderij verbleef. Voor beide groepen zijn de gemiddelde veranderingen tijdens en na de boerderijperiode afzonderlijk geschat en is bepaald of deze statistisch significant waren, zodat eventuele verschillen in verloop tussen deze groepen zichtbaar werden.

Alle analyses zijn uitgevoerd met behulp van het programma Mplus (versie 7.4) (Muthén & Muthén, 1998–2017).

³ Met dank aan Marc Delsing, werkzaam als senior onderzoeker bij Praktikon, voor het uitvoeren van deze analyses.

3 Resultaten

We bespreken in dit hoofdstuk vijf belangrijke uitkomsten: (1) hoe verloopt het na de onderwijszorgboerderij met de onderwijssituatie? (2) hoe verloopt het met de hulpverleningssituatie (de inzet van jeugdhulp)? (3) Hoe verloopt het met de sociaal-emotionele problematiek? (4) Zijn er verschillen in sociaal-emotionele problematiek en opvoedingsbelasting tussen leerlingen die tijdens de follow-up periode stabiel op school blijven en de overige leerlingen? En zijn er verschillen in ontwikkelingen op het gebied van werkhouding, zelfvertrouwen en schoolvaardigheden tussen beide groepen? (5) Wat zijn helpende factoren en wat zijn risicofactoren voor het functioneren op school?

Doordat de looptijd van de gegevensverzameling van het eerdere onderzoek op 31 juli 2023 stopte waren nog niet alle leerlingen vertrokken: 41 van de 56 leerlingen waren op dat moment wel vertrokken naar een vervolgopleiding of zouden daar meteen na de zomervakantie van 2023 naartoe gaan. Dat betekende dat een groep van 15 leerlingen na het stoppen van de gegevensverzameling van het onderzoek nog op de onderwijszorgboerderij verbleef. Gezien onze doelstelling leerlingen **na afloop** van de boerderijperiode te volgen zou in feite alleen de eerste groep in aanmerking komen voor het onderzoek. We besloten echter ook de tweede groep te gaan volgen, met name hoeveel er van hen nog uitstroomden en waarnaartoe. Zoals eerder vermeld in Hoofdstuk 2 was de follow-up groep samengesteld uit 31 van de 41 leerlingen die bij afsluiting van het onderzoek vertrokken waren en alle 15 leerlingen die op de onderwijszorgboerderij bleven. We duiden daar beide groepen aan met vertrekgroep respectievelijk boerderijgroep, hetgeen we hieronder eveneens doen.

3.1 Onderwijssituatie

In Tabel 3.1 en Figuur 3.1 staan de gegevens over de onderwijssituatie na 6 en 12 maanden. Onder de categorie “ander onderwijs” vallen alternatieve aanpakken voor thuiszitters, een internationale privéschool en onderwijs in het kader van een residentiële opname. Bij “geen onderwijs” gaat het om leerlingen die naar een zorgboerderij zonder onderwijs gaan, naar een vorm van dagbesteding, of thuiszitten, al dan niet met thuisonderwijs. Bij de ingedikte onderwijssituatie in Tabel 3.2 en Figuur 3.1 vatten we alle onderwijsvormen samen onder de noemer “school”. Leerlingen die op enig moment tijdens de drie meetmomenten (vanaf afsluiting onderzoek) een school bezoeken noemen we “schoolgangers”.

We lichten er drie trends uit, deze zijn ook in Tabel 3.2 en Figuur 3.1 duidelijk te onderkennen. Voor het leesgemak hanteren we in de tekst de term **regulier onderwijs** voor zowel het basis als het voortgezet onderwijs en de term **speciaal onderwijs** voor speciaal (basis) onderwijs én voortgezet speciaal onderwijs. Beide tabellen laten na 6 en 12 maanden wat betreft het regulier en speciaal onderwijs een redelijke stabiliteit in de onderwijssituatie zien, zowel wat betreft de specifieke onderwijsvormen (Tabel 3.1) als de ingedikte onderwijsvormen (Tabel 3.2 en Figuur 3.1).

1. Bij vertrek kent de vertrekgroep 25 leerlingen die naar school gaan (“schoolgangers”), dat is bijna 81% van de hele vertrekgroep⁴, dit aantal daalt na 6 en 12 maanden enigszins naar respectievelijk 23 leerlingen (74%) en 22 leerlingen (71%), maar blijft redelijk constant.
2. De meeste leerlingen die naar school gaan, volgen een vorm van speciaal onderwijs, respectievelijk 19 (76%), 17 (74%) en 16 (73%) op de drie meetmomenten. Er is een kleine daling zichtbaar die vooral wordt veroorzaakt door de 3 leerlingen die na 6 maanden teruggingen naar de onderwijszorgboerderij. Het aantal van 6 leerlingen dat naar een reguliere vorm van onderwijs is gegaan (basisonderwijs, vmbo, mavo, havo) blijft gedurende de follow-up periode opmerkelijk constant.

⁴ Dit percentage van 81% schoolgangers in de follow-up groep komt vrijwel exact overeen met de bijna 81% schoolgangers in de vertrekgroep waarover we in ons eindrapport rapporteerden. We vatten dit op als een indicatie voor de representativiteit van de vertrekgroep (N=31) in het follow-up onderzoek ten opzichte van de vertrekgroep (N=41) waarover we in het eindrapport rapporteerden.

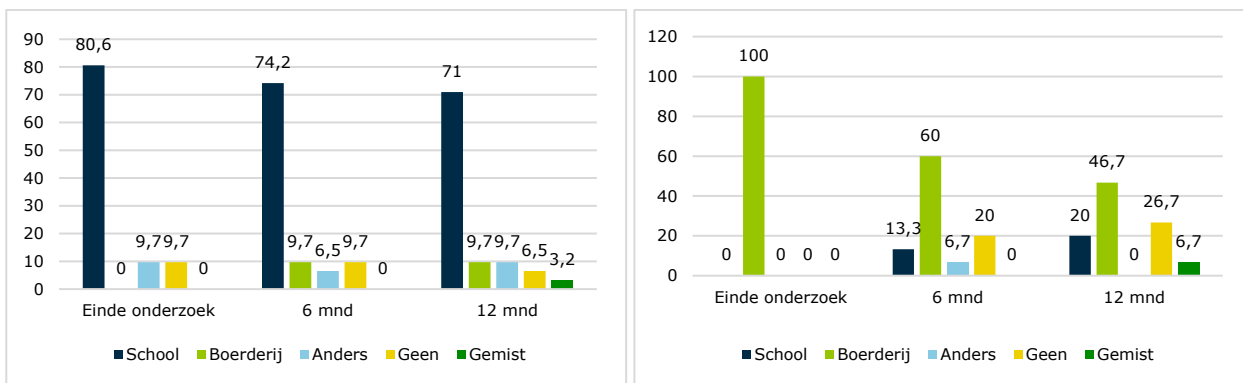
3. Het aantal leerlingen dat de onderwijszorgboerderij bezoekt daalt van 15 via 9 (na 6 maanden) naar 7 (na 12 maanden), dat betekent dat 47% van de boerderijgroep op alle drie de meetmomenten op de boerderij verblijft. Van de overige 8 volgen na 12 maanden meer leerlingen geen onderwijs (4, 26,7%) dan dat ze naar school gaan (3, 20%), van 1 leerling missen we de gegevens.

Tabel 3.1 Onderwijssituatie.

Groep	Bij afsluiting onderzoek	Na 6 mnd.	Na 12 mnd.
Vertreksgroep (N=31)	N (%)	N (%)	N (%)
Basisonderwijs	2 (6,5)	2 (6,5)	2 (6,5)
Vmbo	2 (6,5)	1 (3,2)	0 (0)
Mavo	0 (0)	1 (3,2)	2 (6,5)
Havo	2 (6,5)	2 (6,5)	2 (6,5)
Speciaal basisonderwijs	3 (9,7)	3 (9,7)	3 (9,7)
Speciaal onderwijs	6 (19,4)	7 (22,6)	5 (16,1)
Voortgezet speciaal onderwijs	10 (32,3)	7 (22,6)	8 (25,8)
Onderwijszorgboerderij	0 (0)	3 (9,7)	3 (9,7)
Ander onderwijs	3 (9,7)	3 (9,7)	3 (9,7)
Geen onderwijs	3 (9,7)	2 (6,5)	2 (6,5)
Missend	0 (0)	0 (0)	1 (3,2)
Boerderijgroep (N=15)	N (%)	N (%)	N (%)
Onderwijszorgboerderij	15 (100,0)	9 (60,0)	7 (46,7)
Speciaal onderwijs	0 (0)	2 (13,3)	3 (20,0)
Ander onderwijs	0 (0)	1 (6,7)	0 (0)
Geen onderwijs	0 (0)	3 (20,0)	4 (26,7)
Missend	0 (0)	0 (0)	1 (6,7)

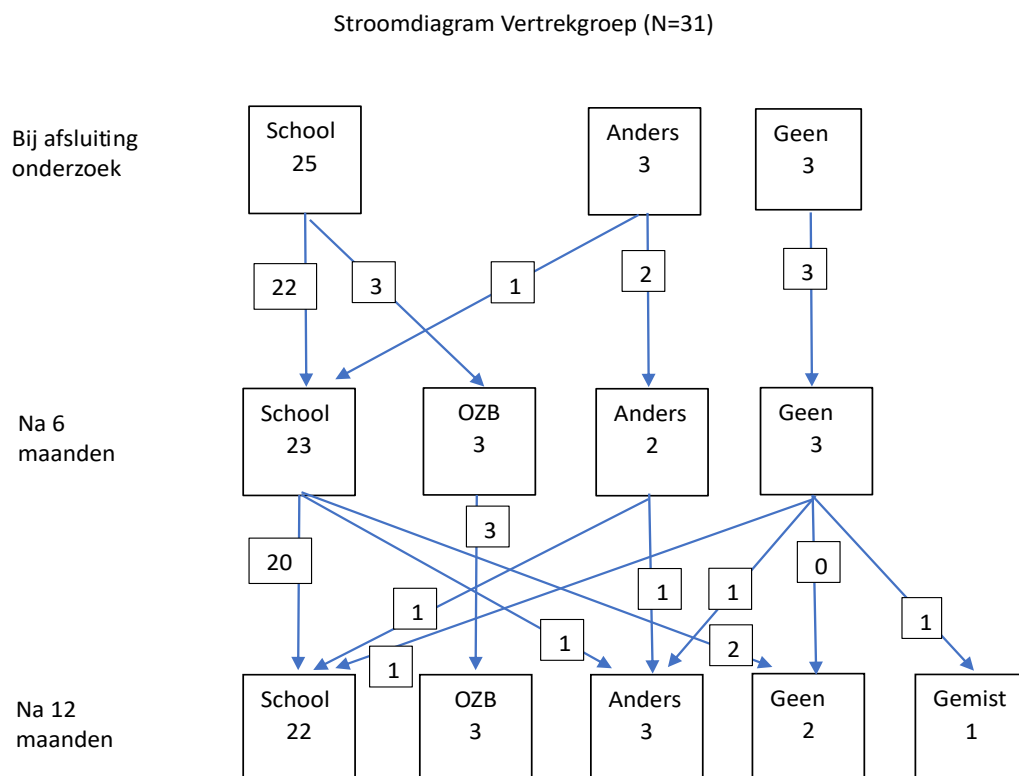
Tabel 3.2 Onderwijssituatie ingedikt.

Schoolsituatie	Bij afsluiting onderzoek	Na 6 mnd.	Na 12 mnd.
Vertreksgroep (N=31)	N (%)	N (%)	N (%)
School	25 (80,6)	23 (74,2)	22 (71,0)
Onderwijszorgboerderij	0 (0)	3 (9,7)	3 (9,7)
Ander onderwijs	3 (9,7)	2 (6,5)	3 (9,7)
Geen onderwijs	3 (9,7)	3 (9,7)	2 (6,5)
Gemist	0 (0)	0 (0)	1 (3,2)
Boerderijgroep (N=15)	N (%)	N (%)	N (%)
Onderwijszorgboerderij	15 (100,0)	9 (60,0)	7 (46,7)
School	0 (0)	2 (13,3)	3 (20,0)
Ander onderwijs	0 (0)	1 (6,7)	0 (0)
Geen onderwijs	0 (0)	3 (20,0)	4 (26,7)
Gemist	0 (0)	0 (0)	1 (6,7)

Figuur 3.1 Ingedikte onderwijssituatie na 6 en 12 maanden vertreksgroep (links) en boerderijgroep (rechts).

Bovenstaande uitkomsten gaan over groepen leerlingen en geven een eerste indruk. De genoemde percentages zeggen echter nog niet hoe het met individuele leerlingen gegaan is. Per meetmoment kunnen het andere leerlingen zijn die tezamen het aantal en het percentage bepalen. Belangrijke vragen zijn: wie blijft gedurende de follow-up momenten stabiel in dezelfde onderwijssituatie en wie wisselt naar een andere situatie? Waar gaan de leerlingen die de onderwijszorgboerderij verlaten naartoe? Komen er andere leerlingen weer terug naar de boerderij? Om die vragen te beantwoorden gaan we naar de individuele verlooppatronen kijken. Hiervoor volgen we de ingedikte groepen uit Figuur 3.1 de vertreksgroep en de boerderijgroep apart in de tijd. De start van de follow-up periode voor de vertreksgroep is steeds de onderwijssituatie op het moment van vertrek van de onderwijszorgboerderij en voor de boerderijgroep, het moment van einde hoofdonderzoek in juli 2023. Voor beide groepen is een stroomdiagram gemaakt (zie Figuur 3.2 en Figuur 3.3). We beginnen met die van de **vertreksgroep**.

Figuur 3.2 Stroomdiagram vertreksgroep.

Noot: OZB=onderwijszorgboerderij; Anders= alternatieve aanpakken voor thuiszitters, een internationale privéschool en onderwijs in het kader van een residentiële of dagbehandeling.

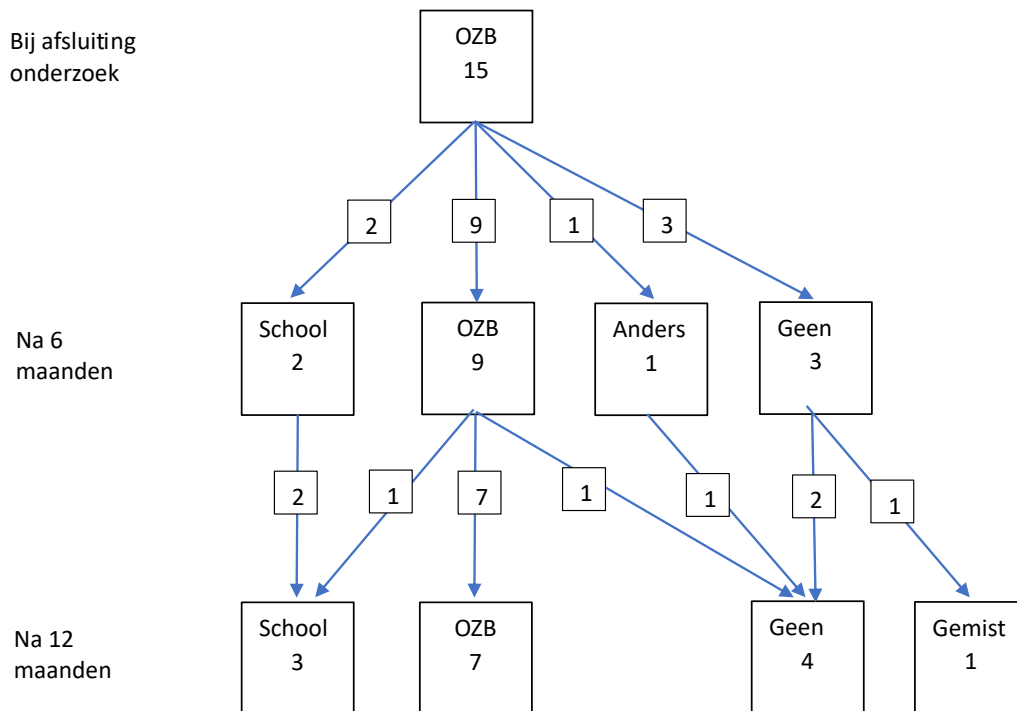
In vakjes rechts naast “bij afsluiting onderzoek”, “na 6 maanden” en “na 12 maanden” staan de aantallen uit Tabel 3.2. We richten ons eerst op de **25** leerlingen die bij vertrek naar een school gingen, de schoolgangers: **22** van hen verblijven daar na 6 maanden nog steeds. **Drie** leerlingen zijn uitgevallen en teruggegaan naar de onderwijszorgboerderij, kennelijk was de stap voor hen te groot of te vroeg. Tevens is er op dat moment ook een schoolganger bij gekomen uit de categorie “anders” (ander onderwijs), wat het aantal leerlingen dat na 6 maanden een school bezoekt op **23** brengt. Na 12 maanden gaan **20** van deze 23 leerlingen nog steeds naar school. Dat betekent dat zij op beide follow-up momenten stabiel op school verblijven. Niet in het stroomdiagram te zien is dat er onder deze 20 leerlingen **19** zijn die al vanaf het eerste meetmoment (afsluiting onderzoek) naar school gaan. Met 12 maanden zijn er ook weer **2** schoolgangers bijgekomen, 1 leerling komt van “ander onderwijs”, de ander van “geen onderwijs”, wat het totaal aantal leerlingen dat na 12 maanden een school bezoekt op **22** brengt.

We zijn nu op de onderste rij van het stroomdiagram aangekomen, de situatie 12 maanden na afsluiting van het onderzoek (zie ook Tabel 3.2). Naast de reeds genoemde 22 schoolgangers en 3 leerlingen die terugkeerden naar de onderwijszorgboerderij zien we met 12 maanden **3** uitvallers: 1 leerling is naar “ander onderwijs” gegaan, in dit geval een internationale privéschool en 2 volgen geen onderwijs meer (een leerling is naar dagbesteding gegaan en van de andere is dit niet bekend). Ook zijn er **3** leerlingen die noch schoolganger en noch uitvaller zijn, zij bezochten op geen van de drie meetmomenten een school. Een leerling bezocht op alle drie de momenten een instelling voor dagbehandeling met onderwijsfaciliteiten (categorie “anders”), een leerling had na afsluiting en na 6 maanden een combinatie van thuiszitten en dagbesteding achter de rug en was na 12 maanden opgenomen in een residentiële instelling met onderwijsfaciliteiten (ook categorie “anders”). Tenslotte had een leerling bij afsluiting van het onderzoek en na 6 maanden een vrijstelling van onderwijs en kon onder begeleiding gaan werken, na 12 maanden was niet meer te achterhalen waar deze leerling verbleef (“gemist”), maar hij zal gezien zijn vrijstelling zeker geen schoolganger geweest zijn.

Resumerend over de vertrekgroep

- Als we naar de hele vertrekgroep kijken gaan 28 van de 31 leerlingen op minimaal een van de drie meetmomenten naar school (25 bij vertrek, een erbij na 6 maanden en twee erbij na 12 maanden), dit zijn de **schoolgangers** (90% van de hele vertrekgroep). Dat betekent dat 3 leerlingen uit de vertrekgroep in de hele follow-up periode niet naar school gingen (10%).
- Maar er zijn ook 6 **uitvallers** (3 na 6 maanden, eveneens 3 na 12 maanden), waardoor er na 12 maanden 22 van de 28 schoolgangers nog op school zitten (79%).
- Van die 22 leerlingen bezoeken 20 leerlingen op beide follow-up momenten, na 6 én na 12 maanden, **stabiel** een school (71%, 20 van de 28).
- Als we alleen naar de 25 leerlingen kijken die bij vertrek naar school gingen, zien we dat er 22 van hen na 6 maanden nog steeds naar school gaan, dat geeft een **6-maanden stabiliteit** voor deze groep van 88%, 19 van hen bezoeken na 12 maanden nog steeds een school, wat een **12-maanden stabiliteit** geeft van 76%.

Stroomdiagram Boerderijgroep (N=15)

Figuur 3.3 Stroomdiagram boerderijgroep.

Noot: OZB=onderwijzorgboerderij; Anders= alternatieve aanpakken voor thuiszitters, een internationale privéschool en onderwijs in het kader van een residentiële of dagbehandeling.

Wanneer we naar het stroomdiagram van de **boerderijgroep** (Figuur 3.3) kijken zien we dat na 6 maanden **9** leerlingen nog op de boerderij verblijven, **1** leerling volgt een alternatieve vorm van onderwijs voor thuiszitters (Anders) en **3** leerlingen ontvangen geen onderwijs. Ook zijn er **2** leerlingen naar school gegaan. Zij verblijven daar na 12 maanden nog en blijven derhalve ook stabiel op school. **Een** leerling gaat na 12 maanden voor het eerst naar school, wat het aantal **schoolgangers** in de boerderijgroep op **3** brengt. Dat is te zien in de onderste rij van het stroomdiagram. Ook zien we daar dat **zeven** leerlingen de hele follow-up periode van een jaar op de boerderij verblijven, zij zijn "boerderijblijvers". **Twee** van hen combineren dit met enkele dagen school of stage, **een** leerling is in afwachting van een toegezegde behandelsituatie elders waar ook een school aan verbonden is, voor **een** leerling wordt nog naar een school gezocht, **een** leerling werkt toe naar het perspectief dagbesteding op dezelfde boerderij, **een** leerling heeft een vrijstelling voor onderwijs maar krijgt nog wel begeleiding op de dezelfde boerderij, en **een** leerling is kort na de laatste follow-up meting met het gezin vertrokken naar het buitenland.

Bij de overige **vijf** leerlingen in de boerderijgroep is na 12 maanden het relatief grote aantal leerlingen dat geen onderwijs volgt opvallend, dat zijn er **4**: een van hen is naar een gewone zorgboerderij gegaan zonder onderwijs, de drie anderen zitten thuis, soms met thuisonderwijs. **Drie** van hen volgden na 6 maanden ook geen onderwijs. Tenslotte ontbreken van **1** leerling na 12 maanden de gegevens.

Resumerend over de boerderijgroep

- Bijna de helft van de leerlingen, **7** van de 15 (47%), verblijft na 12 maanden nog steeds op de boerderij, vier van hen hebben een schoolperspectief.
- **Drie** van de 15 leerlingen zijn naar een school uitgestroomd (20% van de boerderijgroep), **2** daarvan verblijven na 6  n 12 maanden stabiel op school, de derde ging met 12 maanden naar school.
- Een relatief grote groep (**4** van de 15, 27%) volgt uiteindelijk geen onderwijs, zij zijn uitvallers van de boerderijgroep. Ter vergelijking: bij de vertrekgroep volgen na 12 maanden 2 leerlingen geen onderwijs (6,5%).
- Van **1** leerling worden bij 12 maanden gegevens gemist, bij 6 maanden volgde deze leerling geen onderwijs.

Resumerend over de totale groep

- Als we kijken naar de onderwijssituatie van **alle leerlingen na 12 maanden**, zowel van de vertrekgroep als de boerderijgroep, dan kunnen we concluderen dat van de **46** leerlingen in de follow-up groep er in totaal **25** leerlingen zijn die na 12 maanden een vorm van regulier onderwijs ontvangen in het kader van het huidige onderwijsbestel (22 uit de vertrekgroep en 3 uit de boerderijgroep), **3** leerlingen een alternatieve vorm van onderwijs krijgen buiten dit bestel (alleen in de vertrekgroep), **10** leerlingen op een onderwijszorgboerderij verblijven (7 boerderijblijvers en 3 leerlingen die vanuit de vertrekgroep terugkeerden naar de boerderij), **6** leerlingen in het geheel geen onderwijs ontvangen (2 in de vertrekgroep en 4 in de boerderijgroep) en van **2** leerlingen de gegevens ontbreken (1 in de vertrekgroep en 1 in de boerderijgroep).
- Van de **10** leerlingen die na 12 maanden op de onderwijszorgboerderij verblijven hebben 4 van de **7** boerderijblijvers een schoolperspectief (zie vorige pagina), de **3** leerlingen die terugkeerden vanuit de vertrekgroep naar de onderwijszorgboerderij hebben allen een schoolperspectief, hetgeen het totale aantal met dit perspectief in de boerderijgroep op **7** van de 10 brengt.
- Van de **6** leerlingen die na 12 maanden geen onderwijs ontvangen volgen **2** leerlingen een vorm van dagbesteding en kunnen we **4** leerlingen classificeren als thuiszitter, dat is 8,7% van de totale groep van 46.

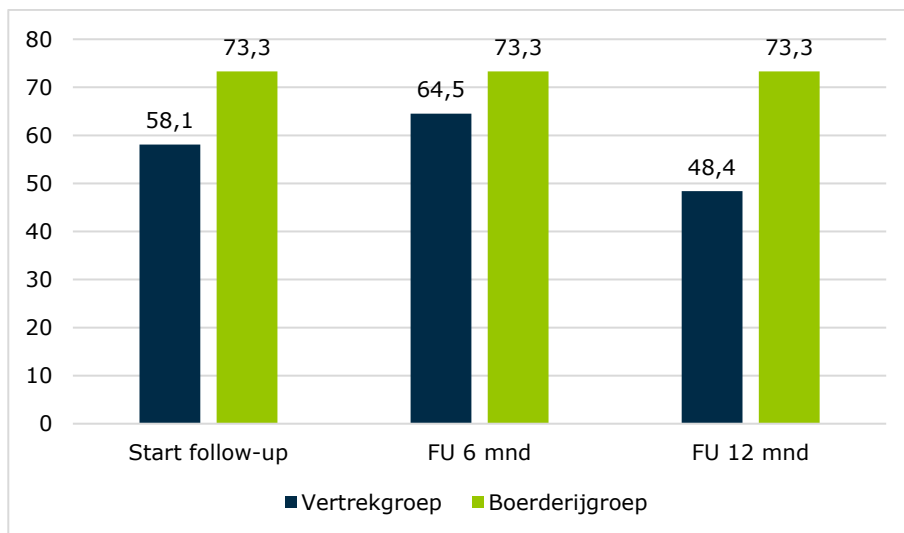
3.2 Hulpverleningssituatie

Leerlingen die een onderwijszorgboerderij bezoeken kunnen voor hun sociaal-emotionele problematiek ook een vorm van professionele jeugdhulp krijgen. Zoals we in ons eerdere NKO-onderzoek lieten zien begint die hulp vaak al voor de zorgboerderij, kan deze ook tijdens de periode op de zorgboerderij gegeven worden en bij vertrek nog doorlopen of opnieuw geïndiceerd worden (Hassink e.a., 2024). We gingen na hoe dit na 6 en 12 maanden was door in het SDI aan de ouders te vragen of hun kind de afgelopen zes maanden jeugdhulp ontving van een zorgaanbieder. De antwoorden worden in Tabel 3.3 samengevat. We kijken daarbij weer apart naar de vertrekgroep en de boerderijgroep.

Tabel 3.3 Hulpverleningssituatie na 6 en 12 maanden.

Hulpverlening	Bij afsluiting onderzoek	Na 6 mnd.	Na 12 mnd.
Vertrekgroep (N=31)	N (%)	N (%)	N (%)
Geen hulpverlening	10 (32,3)	11 (35,5)	14 (45,2)
Wel hulpverlening	18 (58,1)	20 (64,5)	15 (48,4)
Gemist	3 (9,7)	0 (0)	2 (6,5)
<i>Soort hulpverlening*:</i>			
Individueel of in een groepje	11 (35,5)	9 (29,0)	9 (29,0)
Samen met ouders of gezin	7 (22,6)	6 (19,4)	2 (6,5)
Dagbehandeling	1 (3,7)	3 (9,7)	1 (3,7)
Pleegzorg	3 (9,7)	3 (9,7)	3 (9,7)
Residentiële behandeling	0 (0)	1 (3,2)	2 (6,5)
Boerderijgroep (N=15)	N (%)	N (%)	N (%)
Geen hulpverlening	2 (13,3)	4 (26,7)	2 (13,3)
Wel hulpverlening	11 (73,3)	11 (73,3)	11 (73,3)
Gemist	2 (13,3)	0 (0)	2 (13,3)
<i>Soort hulpverlening*:</i>			
Individueel of in een groepje	6 (40,0)	10 (66,7)	6 (40,0)
Samen met ouders of gezin	7 (46,7)	2 (13,3)	3 (20,0)
Pleegzorg	2 (13,3)	2 (13,3)	2 (13,3)

*Meerdere antwoorden mogelijk.

Figuur 3.4 Hulpverleningssituatie bij afsluiting onderzoek (start follow-up) en na 6 en 12 maanden.

We zien in Tabel 3.3 dat ruim 58% van de 31 vertrekkers in de vertrekgroep bij afsluiting van het vorige onderzoek een vorm van jeugdhulp kreeg.⁵ Na 6 maanden krijgt ruim 64% een vorm van jeugdhulp, een stijging van ruim 6%, na 12 maanden is dit gedaald naar ruim 48%.

De hulpverleningssituatie in de boerderijgroep is op elk moment ruim 73%, maar het zijn niet dezelfde leerlingen die op die momenten hulp krijgen. Dit wordt verderop verduidelijkt als we voor beide groepen bekijken wie op alle momenten jeugdhulp krijgt, wie afwisselend wel/ geen jeugdhulp krijgt en wie er helemaal geen jeugdhulp krijgt.

Als we kijken naar de soort jeugdhulp die op die momenten gegeven wordt gaat het bij beide groepen in de regel om individuele hulp (bijvoorbeeld speltherapie, cognitieve gedragstherapie, traumatherapie, neurofeedback, zorgboerderij), of hulp waarbij ook ouders en/of het gezin betrokken zijn (bijvoorbeeld autismedoach). Daarnaast tellen we als soort hulp hier ook pleegzorg mee, op alle momenten 3 in de vertrekgroep en 2 in de boerderijgroep.

We kunnen ook hier naar individuele verlooppatronen kijken. Van de **18** leerlingen in de **vertrekgroep** die bij vertrek een vorm van hulp ontvingen hebben **15** leerlingen (83%) deze hulp 6 maanden later nog, voor **3** leerlingen is de hulp gestopt (17%), voor **5** andere leerlingen is de hulp na 6 maanden gestart, wat het totaal aantal kinderen dat na 6 maanden hulp ontvangt op **20** brengt (ruim 64% van de hele groep, zie Tabel 3.5 bovenste deel). Van deze **20** ontvangen er een half jaar later (12 maanden na vertrek) nog **14** hulp (70%), voor **4** leerlingen is de hulp op dat moment gestopt (20%) en van **2** leerlingen worden nu gegevens gemist (10%). Daar tegenover staat dat **1** andere leerling nu hulp krijgt, wat het totaal aantal leerlingen dat na 12 maanden hulp ontvangt op **15** brengt (48% van de hele groep, zie Tabel 3.5, bovenste helft).

Van de **11** leerlingen van de **boerderijgroep** die bij afsluiting van het onderzoek jeugdhulp krijgen hebben 6 maanden later **8** leerlingen deze hulp nog, voor **3** leerlingen is de hulp gestopt, maar **3** andere kinderen hebben nu hulp gekregen, wat het aantal hulpvragers na 6 maanden weer op **11** brengt (ruim 73% van de hele groep, zie Tabel 3.5, onderste helft). Van deze 11 ontvangen er een half jaar later (12 maanden na afsluiting NKO-onderzoek) nog **9** hulp, **1** krijgt geen hulp meer en van **1** leerling worden hierover gegevens gemist. Maar er komen op dat moment weer **2** nieuwe hulpvragers bij, wat hun aantal opnieuw op **11** brengt (ruim 73% van de hele groep, zie Tabel 3.5, onderste helft).

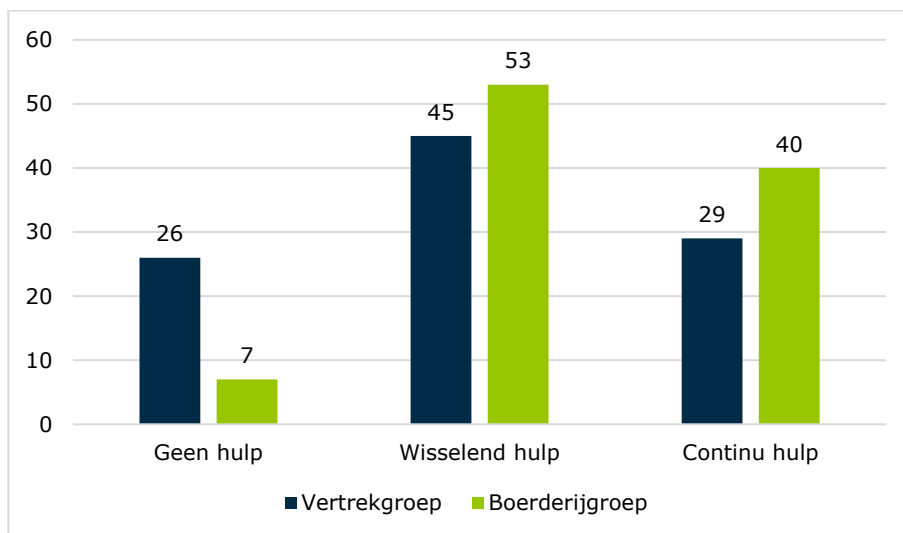
⁵ Dat komt goed overeen met de 56% hulpontvangers in de totale groep van 41 vertrekkers waarover we in ons eindrapport van het hoofdonderzoek rapporteerden (Hassink e.a., 2024). We zien dit als een indicatie voor de representativiteit van de vertrekkers in de follow-up groep ten opzichte van de totale groep.

Als we de hele periode van vertrek tot een jaar later in ogenschouw nemen ontvangen **9** leerlingen uit de vertrekgroep op alle drie de meetmomenten hulp, dat is 29% van de vertrekgroep. Daarnaast ontvangen **8** leerlingen op geen van de meetmomenten hulp, dat is 26% van de groep vertrekkers. Dat betekent dat **14** leerlingen (45%) op wisselende momenten hulp ontvangen. Deze cijfers zijn inclusief de 5 leerlingen die we op een van de drie momenten misten.⁶

Voor de boerderijgroep zijn deze cijfers: **6** leerlingen ontvangen continu jeugdhulp (40%), **1** leerling ontvangt geen jeugdhulp (7%), **8** leerlingen ontvangen wisselend hulp (53%). Ook deze cijfers zijn inclusief de vier leerlingen die we op een van de drie momenten misten.

Resumerend

We kunnen ten aanzien van de **vertrekgroep** zeggen dat het aantal leerlingen dat een vorm van jeugdhulp ontvangt vanaf het moment van vertrek na 6 maanden eerst licht stijgt (van 58% naar 64%) en daarna, na 12 maanden behoorlijk daalt (van 64% naar 48%). De stabiliteit van de hulp gerekend vanaf het moment van vertrek is na 6 maanden hoog (83%) en van 6 naar 12 maanden eveneens (70%). De instroom van nieuwe hulpvragers lijkt af te nemen: van 6 leerlingen na 6 maanden naar 1 leerling na 12 maanden. Alhoewel de hulpbehoefte lijkt af te nemen blijft de groep vertrekkers als geheel een kwetsbare groep met een "harde kern" van 29% die continu hulp nodig heeft, 45% die afwisselend wel of geen hulp krijgt, maar ook 26% die op geen van de momenten hulp nodig heeft. Bij de **boerderijgroep** is de hulpbehoefte groter. Slechts 1 leerling (7%) ontvangt op geen van de drie meetmomenten hulp, 6 ontvangen er continu hulp (40%) en 8 wisselend (53%).

Figuur 3.5 Hulpverleningssituatie over de hele follow-up periode.

3.3 Sociaal-emotionele problemen

In §3.3 richten we ons op de ontwikkeling van sociaal-emotionele problemen van leerlingen tijdens de follow-up periode. We richten ons eerst op de hele groep. Daarna kijken we naar de individuele ontwikkeling van leerlingen.

3.3.1 Ontwikkeling alle leerlingen

In Tabel 3.4 staan de gemiddelde scores met standaarddeviatie voor alle gemeten aspecten vanaf het einde van het onderzoek (= startmeting voor de follow-up).

⁶ Dit betekent dat als een leerling op twee momenten hulp krijgt, maar dit gegeven voor het derde meetmoment mist, de leerling toch in de groep "wisselend hulp" werd ingedeeld.

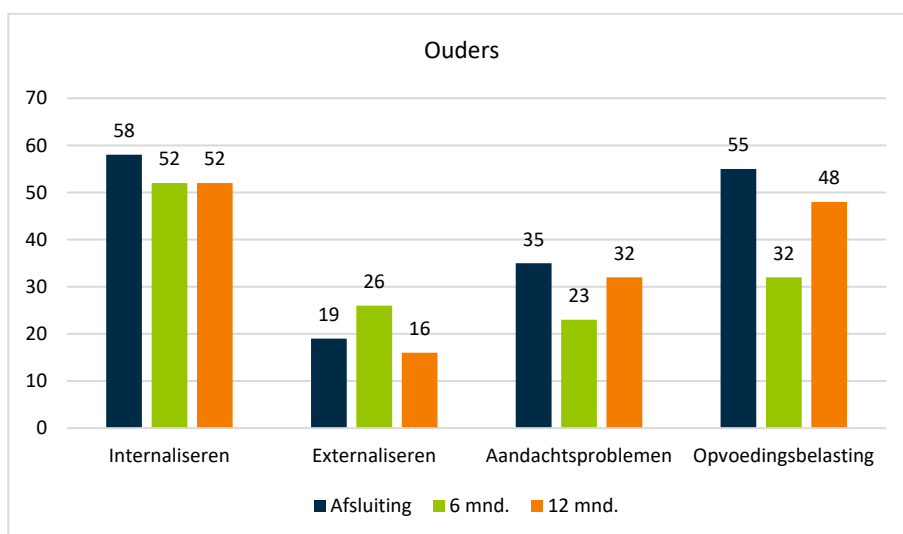
Tabel 3.4 Sociaal-emotionele problemen tijdens follow-up onderzoek.

Aspect	Afsluiting onderzoek M (SD)	Na 6 mnd M (SD)	Na 12 mnd M (SD)
<i>Beoordelingen ouders (N=31)</i>			
Internaliserende problemen	64,2 (7,3)	62,3 (8,3)	61,7 (8,6)
Externaliserende problemen	59,9 (7,3)	57,7 (7,9)	56,7 (7,1)
Aandachtsproblemen	61,9 (7,4)	59,6 (7,4)	60,2 (7,4)
Opvoedingsbelasting	56,5 (11,5)	53,4 (11,4)	54,9 (11,8)
<i>Beoordelingen leerkracht (N=31)</i>			
Internaliserende problemen	62,5 (7,1)	61,5 (8,1)	62,1 (7,0)
Externaliserende problemen	59,1 (7,5)	57,1 (7,7)	59,0 (7,6)
Aandachtsproblemen	59,6 (6,6)	60,0 (7,2)	58,5 (6,6)
<i>Leerkracht leerproblemen (N=28)</i>			
Belemmeringen Executief functioneren (EFQ)	54,0 (27,6)	50,2 (24,6)	50,9 (21,2)

Nota: EFQ-scores betreffen quotiënten, met een maximum van 100%; de overige scores betreffen T-scores met een gemiddelde van 50.

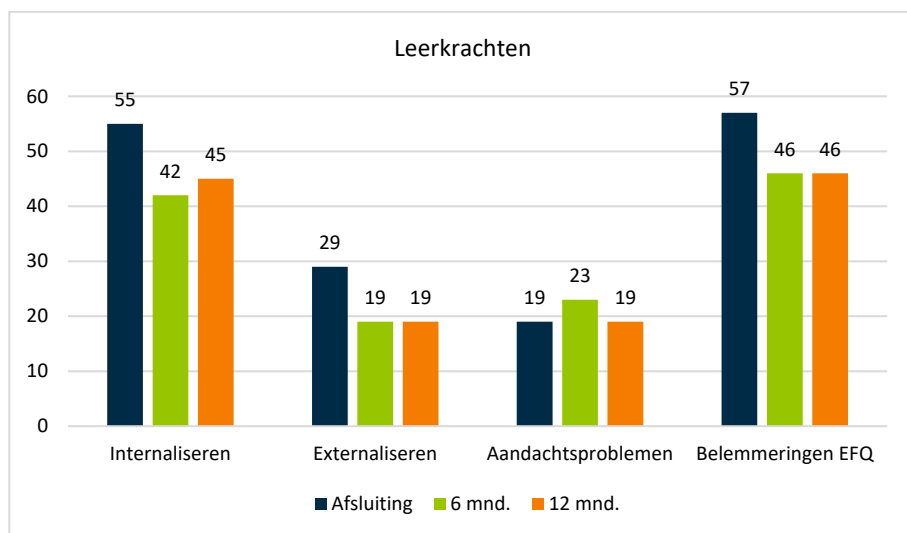
Gemiddeld scoren de leerlingen bij afsluiting onderzoek het hoogst op internaliserende problemen, zowel door ouders als leerkrachten gerapporteerd. Deze scores nemen geleidelijk af na afloop van het NKO-onderzoek. Alleen bij de ouderbeoordelingen zijn de verschillen tussen de drie metingen statistisch significant bij $p < 0,10$. Nadere inspectie van de verschillen liet zien dat alleen internaliseren bij afsluiting onderzoek significant verschilt van internaliseren na 12 maanden ($p < 0,05$). Na 12 maanden zijn er minder problemen, maar het gemiddelde is nog relatief hoog vergeleken met de andere gemiddelden na 12 maanden. Verder werden geen statistisch significante verschillen tussen de drie metingen gevonden (Tabel 3.4).⁷ Overall zien we dat de problematiek tijdens de 12 maanden follow-up licht is gedaald.

We richten ons nu op het **percentage leerlingen dat in het probleemgebied scoort**. Bij de drie probleemschalen over gedrag zijn dit scores van 65 en hoger die wijzen op serieuze problemen die aandacht verdienen. Bij de opvoedingsbelasting gaat het om scores van 60 en hoger, die op aanzienlijke opvoedingsbelasting bij ouders wijzen.

Figuur 3.6 Percentage problemen bij afsluiting, 6 en 12 maanden follow-up, oordeel ouders (N=31).

⁷ De toetsingen zijn uitgevoerd via een MANOVA voor herhaalde metingen. Eerst is gekeken of er statistisch significante verschillen tussen de drie metingen waren, indien dit het geval was werd via simple contrasts nagegaan tussen welke van de drie metingen er significante verschillen waren.

De meeste ouders zien met name nog steeds internaliserende problemen bij hun kinderen bij afsluiting onderzoek (58%). Dit percentage is afgenomen na 6 maanden tot 52% en blijft stabiel tussen 6 en 12 maanden. Een minderheid ziet externaliserende (16 tot 26%) en aandachtsproblemen bij hun kinderen (23 tot 35%), dit blijft zo na 6 en 12 maanden. Ter vergelijking, in de normale populatie scoort 7% van de jeugdigen in het probleemgebied op sociaal-emotionele problemen (Achenbach e.a., 2001). De percentages in de follow-up groep liggen na 6 en 12 maanden nog ruim 2 tot 7 maal zo hoog. Zo'n 55% van de ouders ervaart opvoedingsbelasting bij afsluiting onderzoek, na 6 maanden is dit aanzienlijk minder, na 12 maanden neemt de opvoedingsbelasting weer toe, maar ligt echter nog steeds lager dan bij de start van de follow-up periode. Ter vergelijking, 16% van de normale populatie ouders scoort in het probleemgebied op opvoedingsbelasting (Vermulst e.a., 2015), in de follow-up groep is dit na 6 en 12 maanden nog 2 tot 3 keer zo veel.

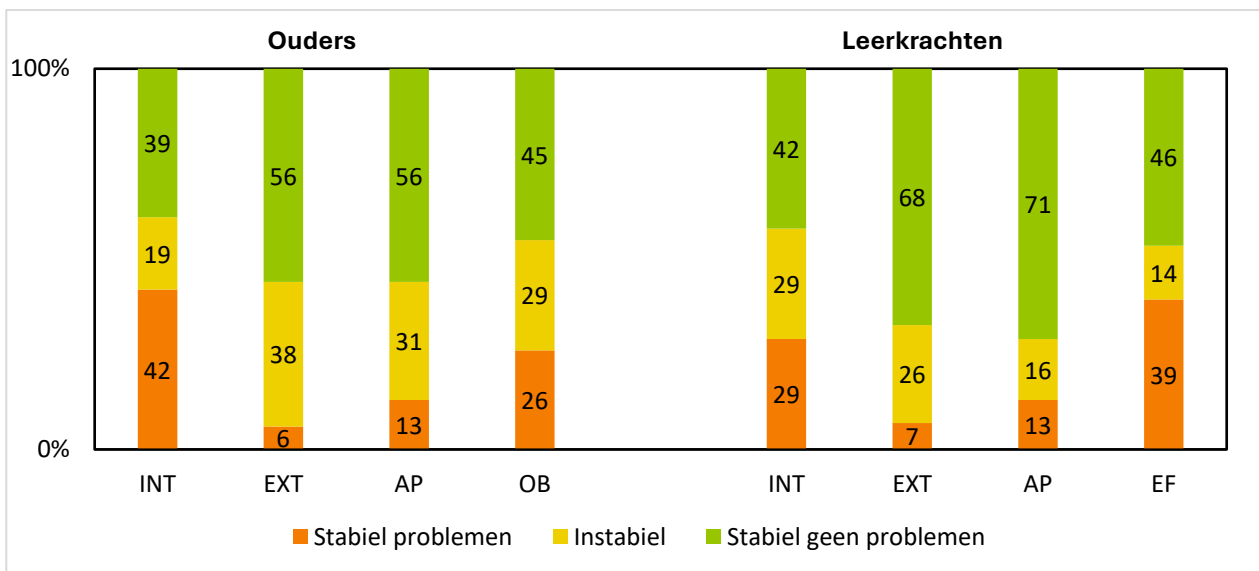

Figuur 3.7 Percentage problemen bij afsluiting, 6 en 12 maanden follow-up, oordeel leerkrachten (N=31).

In Figuur 3.7 is te zien dat ook de leerkrachten met name internaliserende problemen bij de leerlingen zien bij afsluiting onderzoek, maar ook nog na 6 en 12 maanden. Al ligt het percentage wel wat lager. Net als de ouders zien de leerkrachten bij afsluiting onderzoek minder externaliserende en aandachtsproblemen bij de leerlingen, dit blijft zo na 6 en 12 maanden. Ook hier geldt dat de percentages na 6 en 12 maanden bijna 3 tot ruim 6 maal zo hoog liggen dan in de normale populatie. 57% van de leerkrachten zag bij afsluiting onderzoek nog problemen in de executieve functies bij hun leerlingen, na 6 en 12 maanden is dit nog bij 46% het geval. Ook hier zien we dat het percentage leerlingen met problemen na 12 maanden lager is dan bij afsluiting onderzoek. Hier zijn geen vergelijkingen met scores uit de normale populatie mogelijk. Maar ook zonder deze vergelijkingen zijn deze cijfers behoorlijk hoog.

3.3.2 Individuele ontwikkeling van leerlingen

Door in te zoomen op de veranderingen in problematiek tijdens de follow-up periode bij elke leerling afzonderlijk, krijgen we inzicht in de mate van stabiliteit van problemen bij individuele leerlingen. Daarvoor hebben we op de twee laatste meetmomenten (na 6 maanden en na 12 maanden) bekeken of er volgens ouders en leerkrachten wel of geen sprake was van problemen op het gebied van internaliserende, externaliserende en aandachtsproblemen. En of ouders opvoedingsbelasting en leerkrachten problemen op het gebied van executief functioneren ervaarden. We onderscheiden drie situaties: we noemen de situatie "stabiel geen problemen" als erop zowel 6 en 12 maanden geen problemen zijn. We noemen de situatie "stabiel problemen" als er op 6 en ook 12 maanden wel problemen zijn. De situatie is "instabiel problemen" als er op 6 of 12 maanden problemen zijn, maar niet op beide tijdstippen. In Figuur 3.8 wordt respectievelijk het verloop van de problemen voor de leerlingen volgens ouders (linkerhelft van de figuur) en leerkrachten (rechterhelft figuur) getoond.

Figuur 3.8 Verloop problemen follow-up onderzoek volgens ouders (N=31) en leerkrachten (N=31/28).
Noot. INT = Internaliseren; EXT = Externaliseren; AP = Aandachtsproblemen; OB = Opvoedingsbelasting; EF = Executief functioneren.

Als we de leerlingen individueel volgen, dan zien we dat volgens de ouders bij de meeste leerlingen er tussen 6 en 12 maanden geen veranderingen optreden in problematiek, zowel in positieve als negatieve zin. Ouders en leerkrachten ervaren **het vaakst** “stabil geen problemen” bij de leerlingen, behalve bij door ouders ervaren internaliserende problemen (42%). Tussen 39% (internaliseren ouders) en 71% (aandachtsproblemen leerkrachten) van de leerlingen heeft zowel na 6 als ook 12 maanden geen internaliserende, externaliserende of aandachtsproblemen, 45% van de ouders ervaart op beide tijdstippen ook geen opvoedingsbelasting. Leerkrachten zien bij 46% van de leerlingen geen probleem in het executief functioneren. Het percentage ouders dat op beide tijdstippen “stabil geen problemen” ervaart is het laagst op het gebied van internaliseren (39%). Het percentage dat “stabil problemen ervaart” is op dit gebied ook het hoogst (42%) en gering op de andere gebieden (6%-26%). Leerkrachten zien met name ten aanzien van het executief functioneren stabil problemen (39%) en in mindere mate op internaliseren (29%). De grootste **wisselingen** in problemen treden op bij externaliserende problemen. Zo’n 38% van de ouders ervaart instabil problemen op dit gebied, dus het ene follow-up moment niet en het andere follow-up moment wel. De leerkrachten zien het meest **wisselende** problemen ten aanzien van internaliseren (29%) en in iets mindere mate ten aanzien van externaliseren (26%).

Resumerend valt op dat ouders én leerkrachten wat betreft het sociaal-emotioneel functioneren na 6 én 12 maanden relatief het vaakst stabil **internaliserende problemen** aangeven (respectievelijk 42% van ouders en 29% van de leerkrachten). Ouders en leerkrachten zien na 6 én 12 maanden in meerderheid stabil geen problemen bij **externaliseren** en **aandachtsproblemen**. Leerkrachten zien bij **executief functioneren** bijna even vaak stabil wel problemen (39%) als stabil geen problemen bij de leerlingen (46%). Ouders ervaren vaker stabil geen problemen bij **opvoedingsbelasting** (45%) dan stabil wel problemen (26%).

3.4 Schoolblijvers en niet-schoolblijvers

3.4.1 Verschillen in ontwikkeling tussen 'schoolblijvers' en 'niet-schoolblijvers'

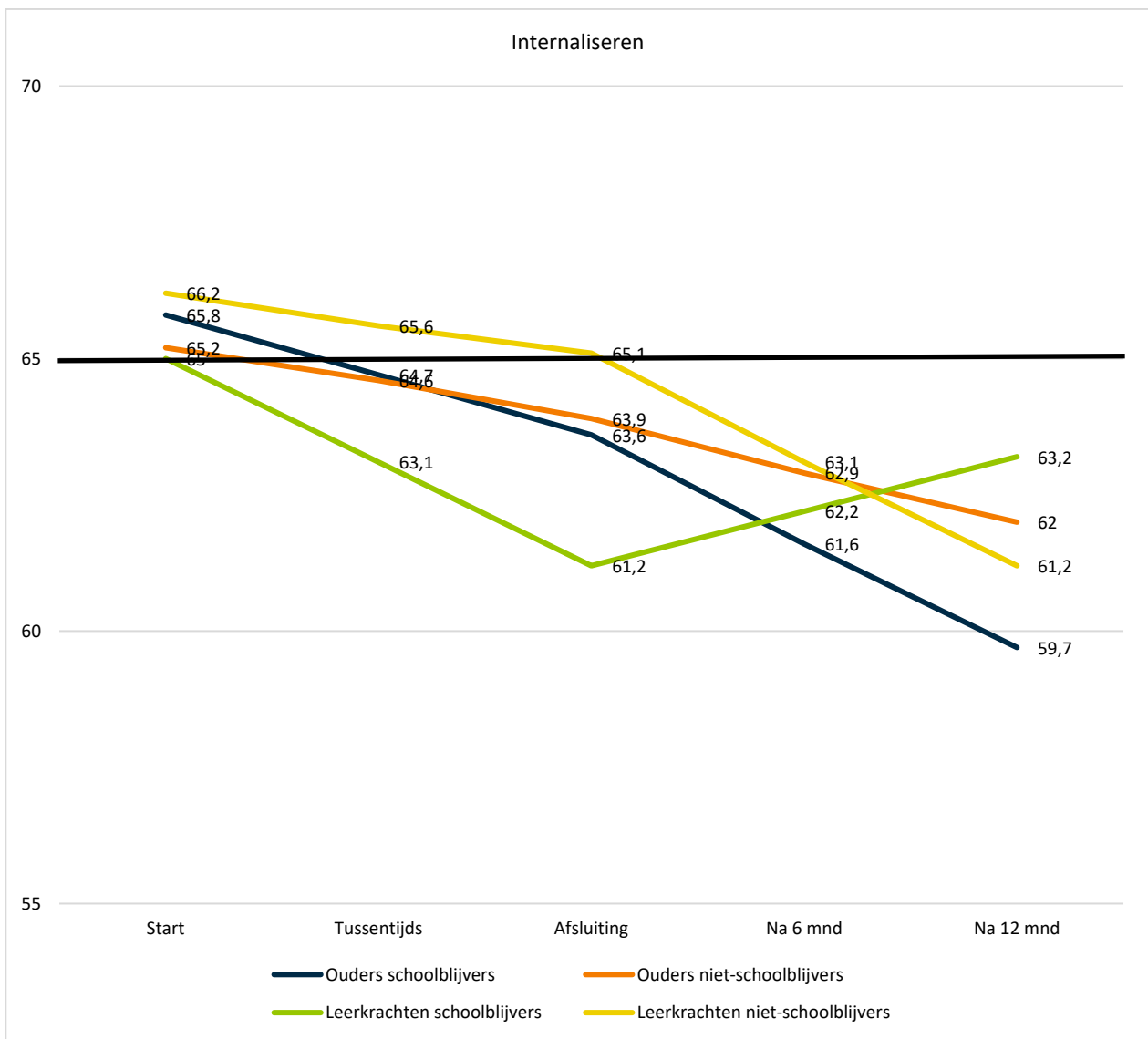
Naast de hele groep leerlingen maken we onderscheid tussen leerlingen die stabiel naar school gaan en leerlingen die niet of wisselend naar school gaan. De vergelijking van beide groepen geeft ons inzicht in de onderzoeksvraag of de ontwikkeling van beide groepen verschilt (onderzoeksvraag 4), waarbij we verwachten dat bij leerlingen die stabiel naar school gaan na de boerderijperiode, de problemen op het gebied van het executief functioneren en het gebied van het sociaal-emotioneel functioneren beperkt blijven of verder afnemen, in tegenstelling tot de leerlingen die niet stabiel naar school gaan.

Leerlingen die stabiel naar school gaan zijn leerlingen die zowel bij 6 en ook bij 12 maanden na afsluiting onderzoek naar school gaan. Deze groep noemen we de **schoolblijvers** en bestaat uit 22 leerlingen: 20 uit de vertrekgroep en 2 uit de boerderijgroep. Deze leerlingen slagen erin om zich binnen het huidige onderwijsstelsel te handhaven. De 24 leerlingen die niet op beide tijdstippen naar school gaan noemen we de **niet-schoolblijvers**. Deze laatste groep is een diverse groep: 9 leerlingen bezochten op 1 van de drie meetmomenten een school. Ze waren dus wel schoolganger, maar geen schoolblijver, 7 leerlingen bezochten continu de onderwijszorgboerderij, 6 leerlingen volgden uitsluitend ander onderwijs of geen onderwijs en van 2 leerlingen misten we gegevens om dit goed te kunnen bepalen.

We laten in dit onderdeel de ontwikkeling van beide groepen zien vanaf de start op de onderwijszorgboerderij. We kiezen hier voor de ontwikkeling vanaf start onderzoek omdat de indeling schoolblijvers en niet-schoolblijvers nieuw is en we deze indeling in het voorgaande hoofdonderzoek nog niet konden maken. Hierbij kijken we allereerst naar de ontwikkeling van het sociaal-emotioneel functioneren (internaliseren, externaliseren en aandachtsproblemen) zoals beoordeeld door ouders én door leerkrachten, hetgeen 6 ontwikkelingslijnen oplevert en vervolgens naar de ontwikkelingslijnen van de opvoedingsbelasting van ouders beoordeeld door ouders en het executief functioneren van leerlingen beoordeeld door leerkrachten. In totaal geeft dit 8 ontwikkelingslijnen voor elke groep.

De grafieken die nu volgen laten het gemiddelde verloop over tijd zien van de ontwikkelingslijnen zoals deze zijn geschat op basis van het statistische model (zie §2.4 en Bijlage 1 voor uitleg). De lijnen in de grafiek vertegenwoordigen gemiddelde scores per meetmoment, zoals verwacht op basis van het model – niet de ruwe individuele gegevens. De dikke zwarte lijn markeert de grens tussen het probleemgebied (bij sociaal-emotionele problemen scores ≥ 65 , bij opvoedingsbelasting scores ≥ 60 , bij executief functioneren > 50) en het normale gebied van de scores. Een score in het probleemgebied betekent dat er duidelijke aanwijzingen voor problemen op de betreffende ontwikkelingslijn zijn die ook professionele aandacht verdienen. We onderscheiden bij elke ontwikkelingslijn de **periode op de boerderij** (tussen start, tussentijds en afsluiting NKO-onderzoek) en de **periode tijdens de follow-up** (tussen afsluiting NKO-onderzoek en na 6 en 12 maanden). Voor beide perioden is er per ontwikkelingslijn voor elke groep afzonderlijk getoetst of er sprake was van een significante daling (is gunstig, betekent afname problemen of vooruitgang) of stijging (ongunstig, toename problemen of achteruitgang). Indien dit niet het geval is, dan is er sprake van een lichte niet significante daling of stijging, of noch van dalingen en noch van stijgingen. In al deze gevallen is er sprake van stabilisatie. Op die manier zijn voor elk van de twee groepen afzonderlijk 16 toetsen uitgevoerd. Dat gaf in totaal 32 toetsen waarvan we de uitkomst hieronder beschrijven. Daarna gaan we in op de **verschillen** in ontwikkelingslijnen tussen schoolblijvers en niet-schoolblijvers (het onderwerp van de onderzoeksvraag).

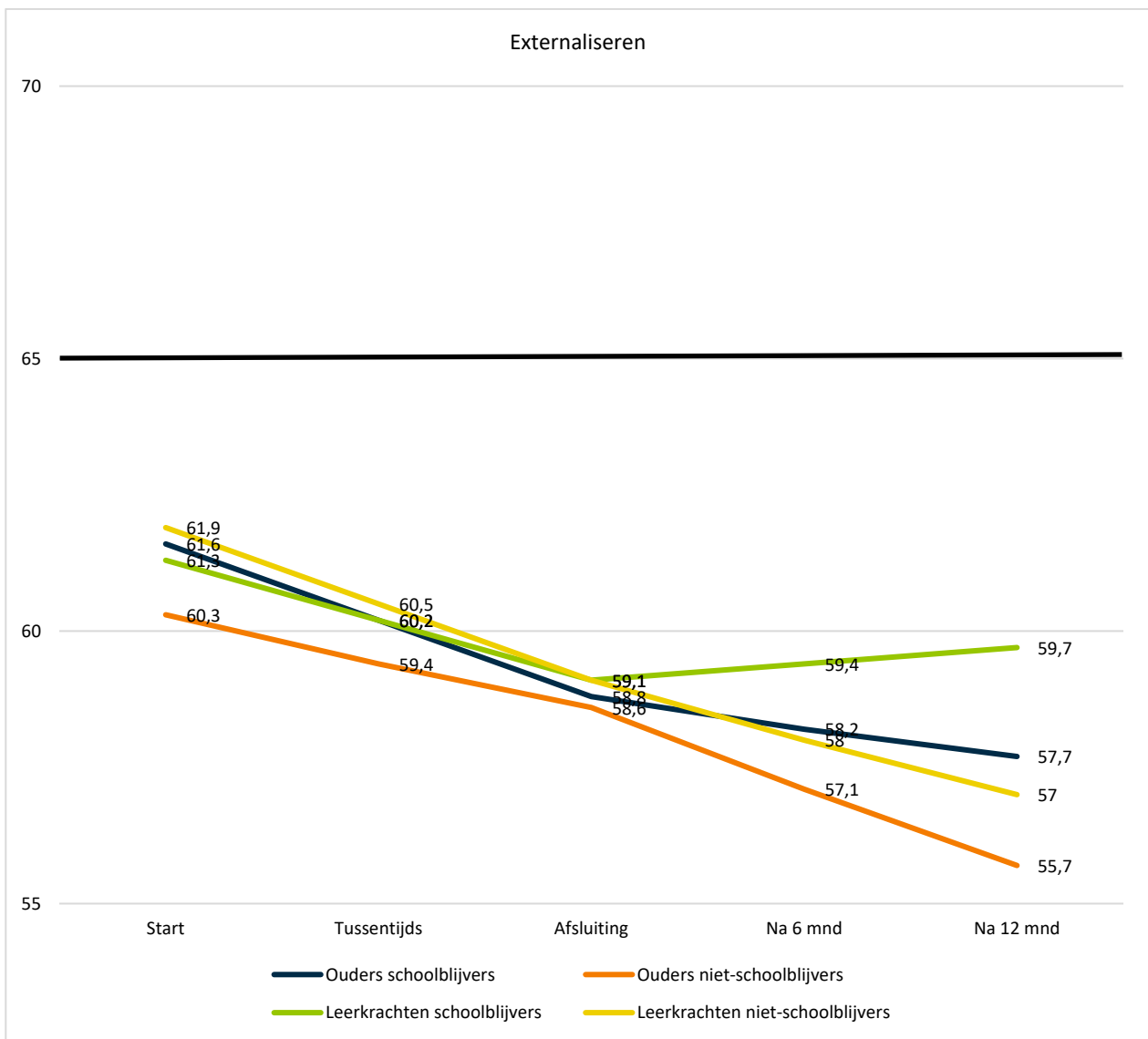
In Figuur 3.9 worden per informant (ouders, leerkrachten) de ontwikkelingslijnen voor internaliserend gedrag getoond voor zowel schoolblijvers als niet-schoolblijvers.

Figuur 3.9 Verloop internaliseren schoolblijvers en niet-schoolblijvers.

In Figuur 3.9 zien we op basis van de ouderoordelen (blauwe en rode lijn in figuren) dat de internaliserende problemen gestaag afnemen gedurende en na de boerderijperiode. Voor schoolblijvers is deze afname zowel tijdens als na de boerderijperiode significant ($p < 0,05$). Voor de niet-schoolblijvers is dit in beide perioden niet het geval. Bij de leerkrachtoordelen (groene en gele lijn in figuren) zien we wel dat het internaliserend gedrag van de schoolblijvers tijdens de boerderijperiode significant afneemt ($p < 0,05$) maar in de follow-up periode weer, zij het niet significant, toeneemt. De problemen liggen na 12 maanden gemiddeld nog wel net onder de grens van het probleemgebied (T-score 65, zie zwarte lijn in de figuren). Het internaliserend gedrag van de niet-schoolblijvers neemt zowel tijdens de boerderijperiode als de follow-up periode af, maar alleen in de follow-up periode is dit significant ($p < 0,05$).

In Figuur 3.10 worden de ontwikkelingslijnen voor externaliserend gedrag getoond.

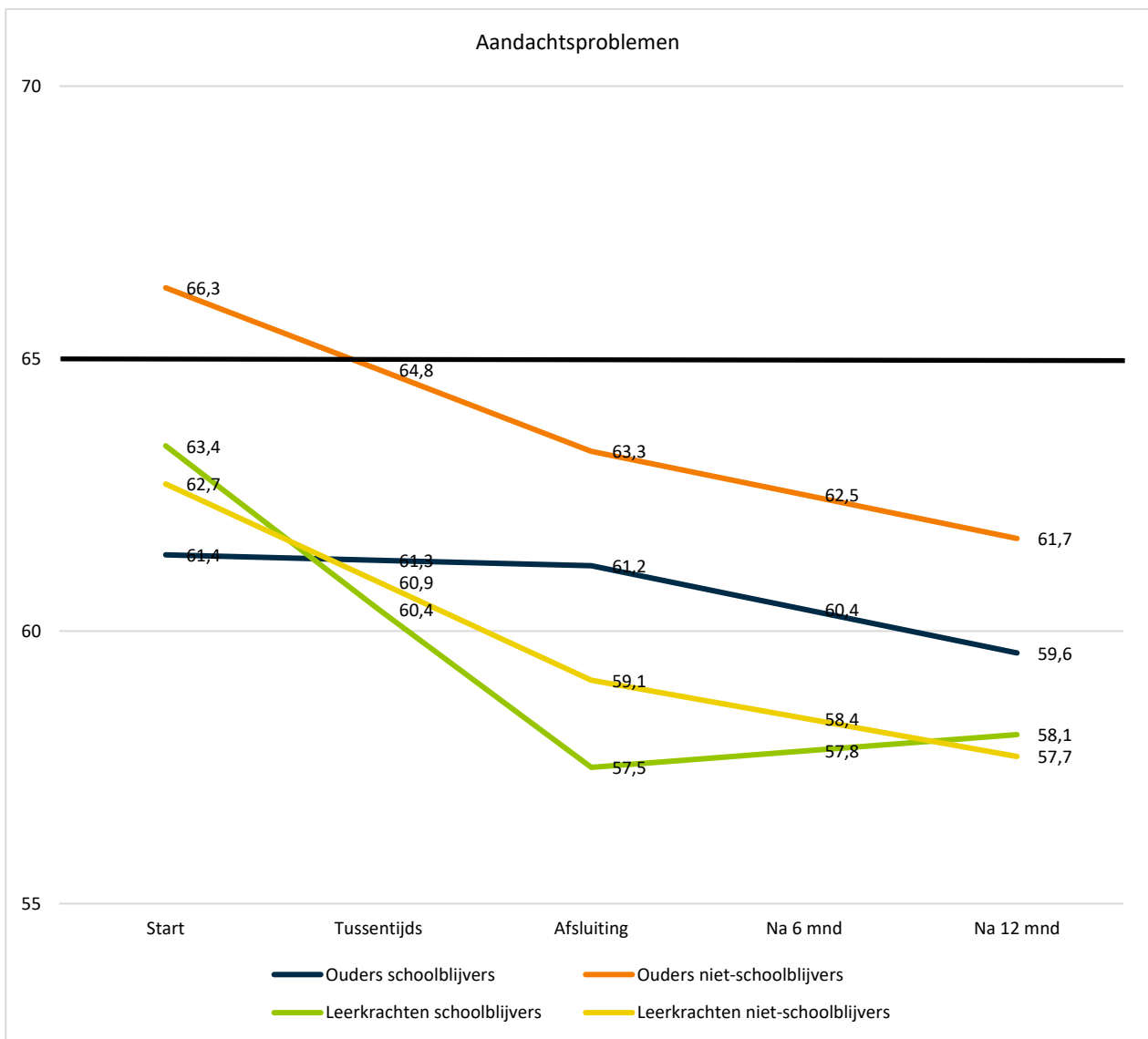

Figuur 3.10 Verloop externaliseren schoolblijvers en niet-schoolblijvers.

In Figuur 3.10 zien we op basis van de ouderoordelen dat de externaliserende problemen gestaag afnemen tijdens de boerderijperiode en de follow-up periode. Voor schoolblijvers is deze afname tijdens de boerderijperiode significant ($p < 0,05$), maar na de boerderijperiode niet meer. Dan is sprake van stabilisatie. Voor de niet-schoolblijvers is er volgens de ouders alleen na de boerderijperiode een significante verbetering ($p < 0,10$).

Bij de leerkrachtoordelen zien we dat het externaliserend gedrag bij niet-schoolblijvers significant afneemt tijdens de boerderijperiode ($p < 0,05$) maar niet tijdens de follow-up periode. Het externaliserend gedrag van de schoolblijvers neemt licht af tijdens de boerderijperiode en licht toe tijdens de follow up. Beide zijn niet significant. Bij deze ontwikkelingslijnen moet opgemerkt worden dat de gemiddelde scores al vanaf de start van het boerderijtraject onder het probleemgebied (T-score 65) lagen, dus dat er gemiddeld al vanaf het begin geen sprake was van ernstige externaliserende problemen bij de leerlingen op de boerderij, eerder van milde problemen. Bij internaliserende problemen was dit wel het geval.

In Figuur 3.11 worden de ontwikkelingslijnen per informant voor aandachtsproblemen getoond.

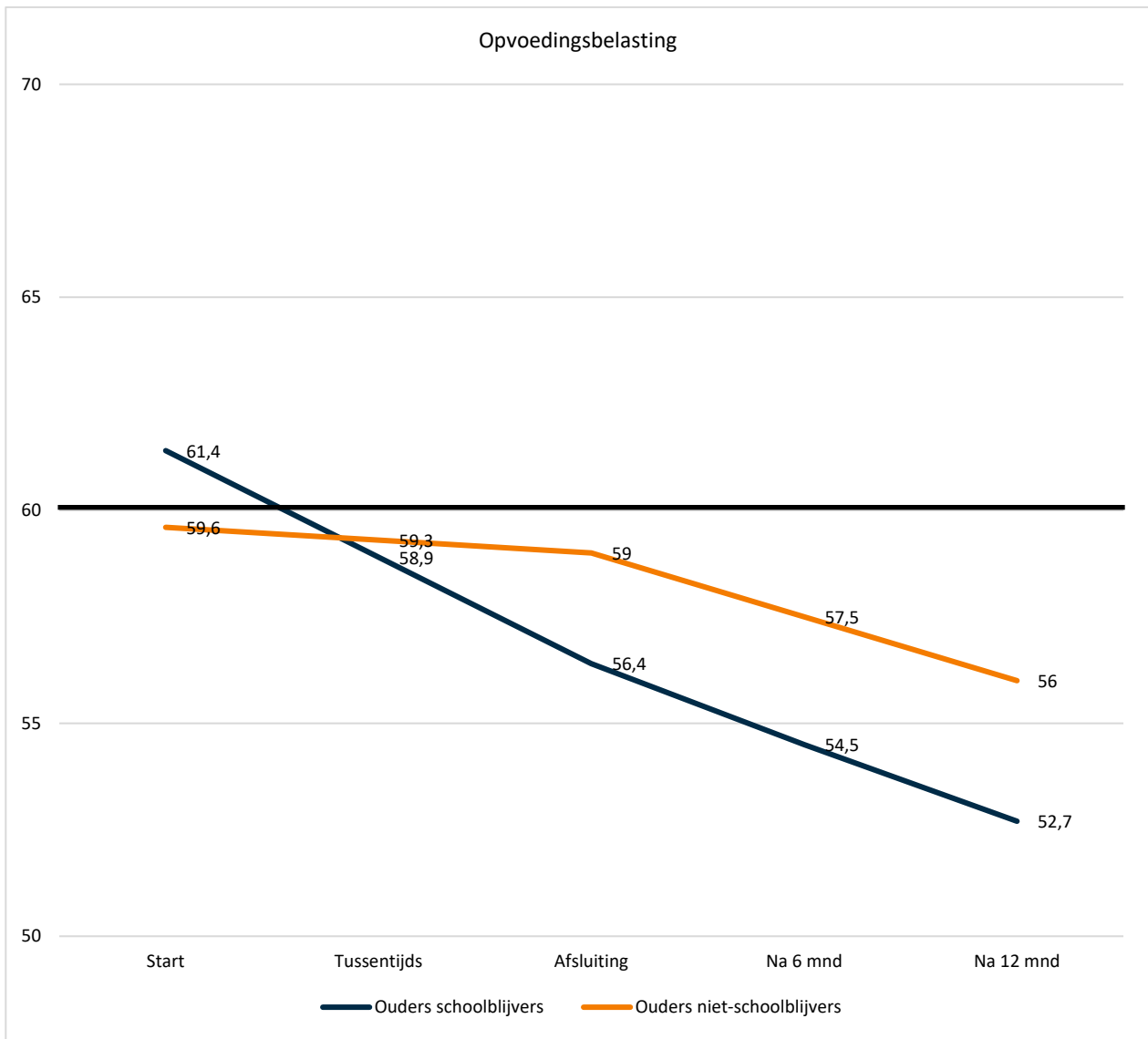

Figuur 3.11 Verloop aandachtsproblemen schoolblijvers en niet-schoolblijvers.

In Figuur 3.11 zien we op basis van de ouderoordelen dat de aandachtsproblemen voor zowel de schoolblijvers als de niet-schoolblijvers gestaag afnemen tijdens de boerderijperiode en de follow-up periode. Voor de niet-schoolblijvers is deze afname tijdens de boerderijperiode significant ($p < 0,01$) maar tijdens de follow-up periode niet meer. Dan is sprake van stabilisatie. Bij de schoolblijvers is er sprake van stabilisatie over de hele linie, de lichte daling tijdens de follow-up periode is niet significant.

Bij de leerkrachtoordelen zien we dat de aandachtsproblemen bij zowel schoolblijvers ($p < 0,001$) als niet-schoolblijvers ($p < 0,05$) significant afnemen tijdens de boerderijperiode, maar niet meer tijdens de follow-up periode. Behalve bij de niet-schoolblijvers ouderoordelen, moet opgemerkt worden dat de gemiddelde scores al vanaf de start van het boerderijtraject onder het probleemgebied (T score 65) lagen, dus dat er al vanaf het begin gemiddeld geen sprake was van ernstige aandachtsproblemen bij de leerlingen.

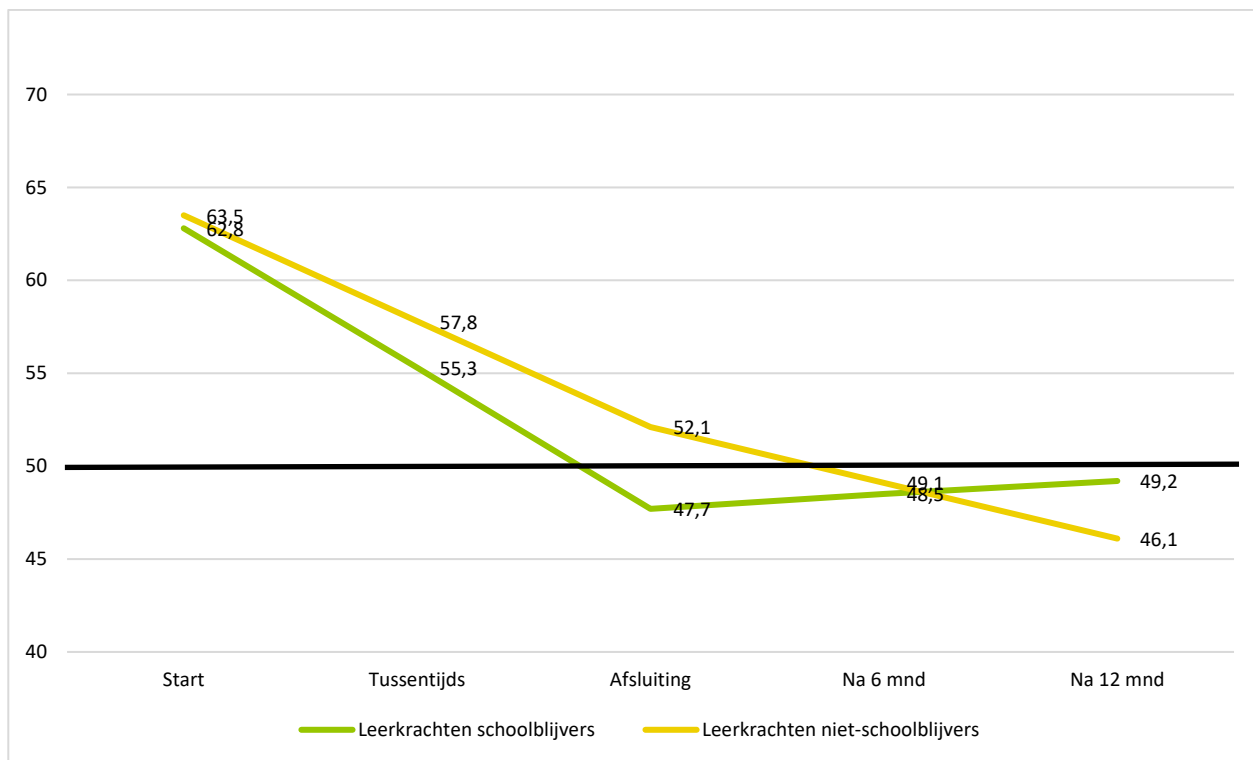
In Figuur 3.12 worden de ontwikkelingslijnen voor opvoedingsbelasting getoond.

Figuur 3.12 Verloop opvoedingsbelasting-schoolblijvers, niet-schoolblijvers.

In Figuur 3.12 zien we dat met name bij de groep schoolblijvers de opvoedingsbelasting significant afneemt, zowel tijdens de boerderijperiode ($p < 0,01$) alsook tijdens de follow-up periode ($p < 0,10$). Bij de niet-schoolblijvers neemt de opvoedingsbelasting geleidelijk af, maar deze afname is niet significant, noch tijdens de boerderijperiode, noch tijdens de follow-up periode. Bij de ontwikkelingslijn van de schoolblijvers lag de gemiddelde aanvangsscore nog in het probleemgebied (T score 60), bij niet-schoolblijvers lag de score bij aanvang net onder de grensscore van het probleemgebied.

In Figuur 3.13 worden de ontwikkelingslijnen voor executief functioneren getoond.

Figuur 3.13 Verloop executief functioneren schoolblijvers, niet-schoolblijvers.

Figuur 3.13 toont dat tijdens de boerderijperiode de problemen met het executief functioneren afnemen, maar de afname is alleen significant voor de groep schoolblijvers ($p < 0,01$). In de follow-up periode blijft het executief functioneren bij de schoolblijvers stabiel. Bij de niet-schoolblijvers nemen de problemen met executieve functies ook tijdens de follow-up periode nog verder af, zij het niet significant. Voor de schoolblijvers liggen de scores aan het einde van de boerderijperiode en de beide follow-up momenten onder de grensscore van het probleemgebied (score 50), voor de niet-schoolblijvers geldt dit pas vanaf de follow-up periode.

Resumerend

Na toetsing blijken bij schoolblijvers en niet-schoolblijvers tijdens de boerderijperiode en de follow-up periode 13 van de 32 ontwikkelingslijnen in Figuur 3.9 t/m 3.13 een significante daling (verbetering) aan te geven. De overige ontwikkelingslijnen zijn niet significant en zijn stabiel te noemen, met hier en daar een lichte niet-significante daling of stijging. Significante dalingen komen voor het merendeel tijdens de boerderijperiode voor (9 maal) en minder tijdens de follow-up periode (4 maal). Wat opvalt is dat de dalingen van de problemen tijdens de boerderijperiode 6 maal voor de schoolblijvers geldt en 3 maal voor de niet-schoolblijvers. Tijdens de follow-up periode is dit gelijk verdeeld: 2 maal voor de schoolblijvers, 2 maal voor de niet-schoolblijvers. Verder vinden met name tijdens de follow-up verreweg de meeste stabilisaties en binnen het normale gebied van de scores plaats. Dat betekent dat de gemiddelde problematiek na de boerderijperiode niet al te ernstig is en als licht tot mild getypeerd kan worden. Wel zagen we eerder toen we naar de scores van de individuele leerlingen keken (fig. 3.6-3.8) dat volgens de ouders en leerkrachten bij ongeveer de helft van de leerlingen de internaliserende problematiek scores in het probleemgebied vallen. Het percentage leerlingen met problemen in de executieve functies en het percentage ouders dat opvoedingsproblemen ervaart blijft in de follow-up fase aanzienlijk.

We zijn vanuit de onderzoeksvraag geïnteresseerd in **verschillen** tussen schoolblijvers en niet-schoolblijvers. Een eerste verschil wordt hierboven duidelijk: schoolblijvers laten tijdens de boerderijperiode vaker een significante daling van de problematiek zien dan niet-schoolblijvers. Een vergelijking van de verschillen tussen beide groepen per ontwikkelingslijn geeft verder inzicht in de aard van de verschillen.

We zoomen eerst in op de vergelijking tussen de 8 ontwikkelingslijnen van de schoolblijvers en die van de niet-schoolblijvers **tijdens de boerderijperiode**. Voor het overzicht nummeren we de vergelijkingen hieronder onder verwijzing naar het bovengenoemde aantal van 9 significante dalingen. We zien dan dat de groep schoolblijvers op 6 van de 8 ontwikkelingslijnen significant vooruitgaat, waar dat bij de niet-schoolblijvers niet het geval is. Zowel ouders als leerkrachten zien bij schoolblijvers een afname van internaliserende problemen (1,2) ouders zien ook een afname van externaliserende problemen (3) en tevens een afname van opvoedingsbelasting (4). Leerkrachten zien een afname van problemen in het executief functioneren (5). De groep niet-schoolblijvers gaat daarentegen op twee ontwikkelingslijnen significant vooruit, waar dit niet voor de schoolblijvers geldt. Hier zien ouders bij de niet-schoolblijvers de aandachtsproblemen significant verminderen en bij de schoolblijvers niet (6). Leerkrachten zien bij niet-schoolblijvers de externaliserende problematiek significant afnemen en bij schoolblijvers niet (7). Daarnaast gaan de groepen bij één ontwikkelingslijn beide significant vooruit (8,9; leerkrachten bij aandachtsproblemen), hierbij is er dus geen verschil tussen beide groepen. Al met al laten de ontwikkelingslijnen 7 verschillen tussen de groepen zien: 5 maal ten gunste van de schoolblijvers en 2 maal ten gunste van de niet-schoolblijvers en 1 maal is er geen verschil, met 2 significante ontwikkelingslijnen, zowel voor schoolblijvers als niet-schoolblijvers.

Tijdens de follow-up periode laten schoolblijvers en niet-schoolblijvers elk bij 2 van de 8 ontwikkelingslijnen een significante vooruitgang zien. Voor de schoolblijvers zien ouders een verdere afname van internaliserende problemen (1) en opvoedingsbelasting (2). Voor de niet-schoolblijvers zien ouders een verdere afname van de externaliserende problemen (3) en leerkrachten een verdere afname van de internaliserende problemen (4). Tijdens de follow-up periode is er verder weinig verschil in de verbetering (of problemafname) tussen schoolblijvers en niet-schoolblijvers, er is over het algemeen sprake van stabiliteit.

Overzien we het geheel van toetsen dan zijn de volgende uitkomsten het **meest opvallend**:

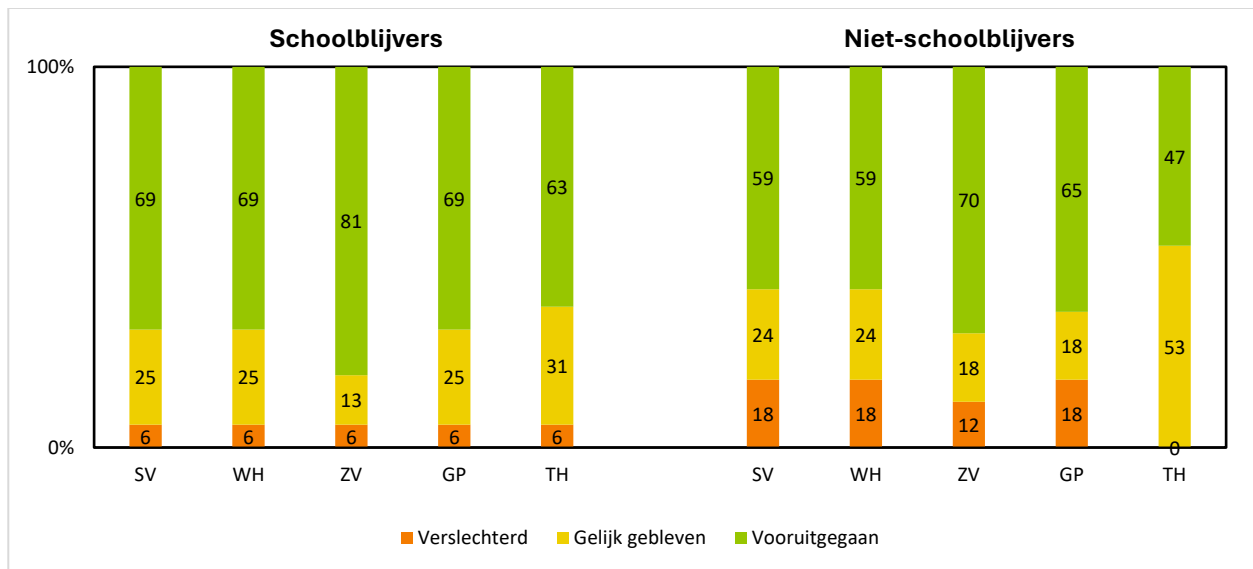
- De problemen van schoolblijvers nemen volgens ouders en/of leerkrachten tijdens de boerderijperiode duidelijk vaker af dan die van niet-schoolblijvers. Dat geldt voor sociaal-emotionele problemen en belemmeringen in het executief functioneren. Dat was ook de belangrijkste uitkomst van het NKO-onderzoek (Hassink e.a. 2024, Veerman e.a., 2026), die wordt hiermee nogmaals bevestigd en verder verduidelijkt. In het NKO-onderzoek werd alleen de totaalscore voor sociaal-emotionele problemen gehanteerd en in het huidige onderzoek de afzonderlijke scores voor internaliseren, externaliseren en aandachtsproblemen. We kunnen achteraf vermoeden dat de gunstige uitkomst van het NKO-onderzoek door de potentiële schoolblijvers tot stand kwam en dat deze gunstige uitkomsten waarschijnlijk medebepalend zijn geweest voor een verwijzing naar school, die vervolgens ook stand heeft gehouden.
- Nieuw ten opzichte van het NKO-onderzoek is dat er tijdens de boerderijperiode nu ook een significante daling van de opvoedingsbelasting te constateren valt, althans voor de schoolblijvers. Ouders geven aan de opvoeding als minder belastend te ervaren. Dit zet tijdens de follow-up periode door.
- Tijdens de follow-up periode is er vooral sprake van stabilisatie en een enkele significante daling van de problemen, twee bij de schoolblijvers en twee bij de niet-schoolblijvers.
- Gemiddeld blijven de problemen tijdens de follow-up periode voor het merendeel binnen het normale gebied, zijn dus ook gemiddeld niet al te ernstig. Tijdens de boerderijperiode geldt dit vooral voor de scores bij afsluiting, die na een vaak significante daling worden bereikt.

3.4.2 Ontwikkeling schoolvaardigheden, werkhouding, zelfvertrouwen en emotionele en gedragsproblemen

In 3.4.2 richten we ons op de uitkomsten van de BESTE vragenlijsten voor ouders en leerkrachten over de ontwikkeling van schoolblijvers en niet-schoolblijvers. Ouders en leerkrachten rapporteerden 12 maanden na afsluiting van het NKO-onderzoek in welke mate bepaalde aspecten zijn veranderd: verslechterd, gelijk gebleven, wel wat verbeterd of goed vooruitgegaan. Het kan gezien worden als hun oordeel over de follow-up periode.

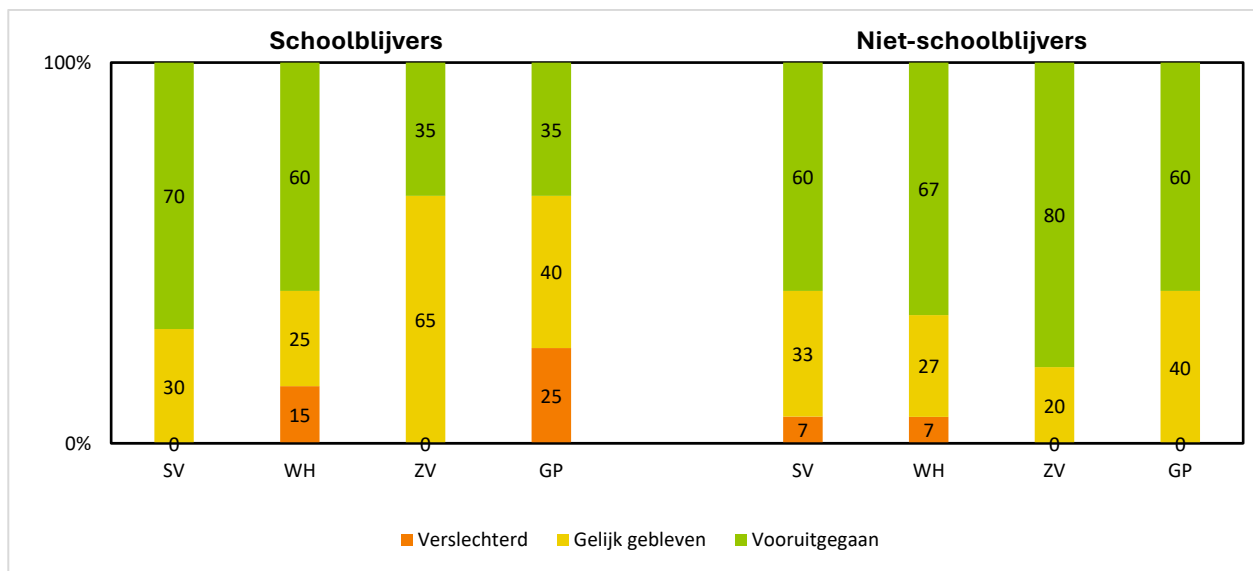
Bij de schoolblijvers waren er 16 ouders en 20 leerkrachten die de BESTE vragenlijst hebben ingevuld. Bij de niet-schoolblijvers ging het om 17 ouders en 15 leerkrachten (op de onderwijszorgboerderij of een andere vorm van niet formeel onderwijs).

In Figuur 3.14 staan de uitkomsten volgens de ouders, in Figuur 3.15 die volgens de leerkrachten. Voor de overzichtelijkheid zijn de twee categorieën “wel wat verbeterd” en “goed vooruitgegaan” samengenomen tot “vooruitgegaan”. Dit vergemakkelijkt ook de interpretatie van de uitkomsten.

Figuur 3.14 Veranderingen na de boerderijperiode volgens ouders bij schoolblijvers (links) en niet-schoolblijvers (rechts).

Noot: SV=Schoolvaardigheden, WH=Werkhouding, ZV=Zelfvertrouwen, GP=Gedragsproblemen, TH=Thuisituatie.

Figuur 3.15 Veranderingen na de boerderijperiode volgens leerkrachten bij schoolblijvers (links) en niet-schoolblijvers (rechts).

Noot: SV=Schoolvaardigheden, WH=Werkhouding, ZV=Zelfvertrouwen, GP=Gedragsproblemen.

In het algemeen is de vooruitgang in de follow-up periode van 12 maanden voor schoolblijvers en niet-schoolblijvers heel behoorlijk, tussen de 59% en 81% van de leerlingen gaat vooruit. Alleen bij zelfvertrouwen en gedragsproblemen zien leerkrachten bij schoolblijvers duidelijk minder vaak vooruitgang en zien ouders bij de thuissituatie voor niet-schoolblijvers duidelijk minder vaak vooruitgang. Binnen dit gegeven zijn twee trends zichtbaar:

- **Ouders** zien schoolblijvers op alle aspecten vaker vooruitgaan na de boerderijperiode. Daarnaast zien ze bij niet-schoolblijvers meer leerlingen achteruitgaan (tussen de 12 en 18%, de thuissituatie uitgezonderd).
- **Leerkrachten** signaleren een ander beeld. Ze zien schoolblijvers alleen bij schoolvaardigheden vaker vooruitgaan na de boerderijperiode dan niet-schoolblijvers (70% tegen 60%), op **alle andere aspecten zien zij niet-schoolblijvers vaker vooruitgaan**, bij zelfvertrouwen en gedragsproblemen is het verschil zelfs fors (35% tegen 80% resp. 35% tegen 60%). Bij schoolblijvers zien ze ook meer leerlingen achteruitgaan in vergelijking met niet-schoolblijvers, vooral op werkhouding en gedragsproblemen (15 resp. 25% tegenover 7% en 0% bij de niet-schoolblijvers).

In de BESTE is ouders ook gevraagd of de boerderij na 12 maanden nog een positieve invloed heeft op het functioneren van hun kind. Bij de schoolblijvers is 69% het daar behoorlijk of helemaal mee eens en slechts 6% het niet mee eens. Bij de niet-schoolblijvers is 65% het daar behoorlijk of helemaal mee eens en 18% het niet mee eens. Nemen we beide groepen samen dan is 67% het daar behoorlijk of helemaal mee eens en 12% het niet mee eens.

3.5 Kwalitatief onderzoek

Van de 19 van de 21 leerlingen die intensiever zijn gevolgd en ouders en/of leerkrachten zijn geïnterviewd na 12 maanden (zie H2 Tabel 2.2), waren volgens de leerkrachten op de onderwijszorgboerderij 15 klaar om (deels) terug naar school te gaan. Deze leerlingen zijn op een school gestart. Er is ook een leerling op school gestart waarvan werd ingeschat dat de leerling er niet klaar voor was omdat het op de onderwijszorgboerderij niet lukte om in een groep te functioneren. Van de 16 leerlingen gaan 12 leerlingen volledig naar school, 2 leerlingen een deel van de week. Bij 2 leerlingen ging het op school niet goed en is het onderwijs op school gestopt. Een van deze leerlingen zit weer op de onderwijszorgboerderij. De andere leerling zit thuis. Er wordt voor deze leerling een andere plek met meer ondersteuning gezocht. 1 leerling volgt onderwijs in een jeugdzorgsetting. Voor de overige 3 leerlingen is de situatie als volgt: 1 leerling wacht op vervolgonderzoek en 1 leerling gaat naar de zorgboerderij waarbij het onderwijs is afgebouwd omdat het te veel stress gaf.

Bijna alle leerlingen die op school zitten gaan naar het speciaal onderwijs. Bij de meeste leerlingen gaat het goed op school en zijn leerkrachten positief over het functioneren van de leerlingen. De leerkrachten geven aan dat veiligheid, vertrouwen en duidelijkheid cruciale voorwaarden zijn voor een goed functioneren van de leerlingen. Leerkrachten geven aan dat het gaat om een combinatie van empathisch zijn en vertrouwen opbouwen en daarnaast heel duidelijk zijn en grenzen stellen aan gedrag. Naast deze basiskwaliteiten geven leerkrachten aan dat tijdig ingrijpen belangrijk is als zich spanning opbouwt bij een leerling, of als er iets vervelends gebeurt. Als er niet tijdig wordt ingegrepen, dan kan het escaleren. Voor de leerlingen is het dan belangrijk dat ze zich gehoord voelen. Wat ook helpt is dat leerkrachten over het algemeen aangeven dat ze veel ervaring hebben met gedragsproblemen. Ze zijn er niet van onder de indruk, blijven rustig en hebben een no-nonsense aanpak. Dit werkt de-escalerend.

De scholen waar de leerlingen naar toe gaan kunnen dit bieden omdat de leerkrachten ervaring hebben met leerlingen die extra aandacht en ondersteuning nodig hebben en door de relatief kleine klassen. Net als op de onderwijszorgboerderij kunnen veel scholen maatwerk bieden aan de leerlingen. Daarnaast zijn er veel praktijkvakken zoals koken en in het groen, wat behulpzaam is. Deze praktijkvakken worden door veel van de leerlingen gewaardeerd en zijn een goede afwisseling voor de meer theoretische vakken. De leerkrachten benoemen ook dat het programma op school zeer gestructureerd is. Het contact met andere leerlingen verloopt op school redelijk soepel. In vergelijking met een deel van de onderwijszorgboerderijen zijn er minder leeftijdsverschillen waardoor een leerling makkelijker aansluiting vindt bij een leeftijdgenoot.

Sommige leerkrachten vinden ouders te beschermend voor hun kind wat in hun ogen de ontwikkeling belemmert. Dit speelt ook bij de leerling waarbij het op de onderwijszorgboerderij niet goed ging en het op school tot ieders verrassing wel goed gaat.

Zoals vermeld is de band met de leerkracht belangrijk voor het functioneren op school. Een trigger waardoor het mis kan gaan op school is een wisseling of ziekte van een leerkracht. Invallers of een nieuwe leerkracht worden dan flink uitgetest. Andere triggers zijn te weinig structuur. Dit speelt bij een paar leerlingen bij het vak gymnastiek, verandering op gebied van medicatie, problemen in de thuissituatie en het te snel opbouwen van het onderwijs wat leidt tot overvraging van de leerling.

Bij 2 leerlingen leidde dit tot uitval op school. Bij andere leerlingen kon het opgevangen worden. Leerkrachten geven aan dat snel ingrijpen en zelfinzicht bij de leerling daarvoor belangrijk zijn. Bij zelfinzicht gaat het ook om inzicht wat je gedrag doet bij andere kinderen.

Bij de 2 leerlingen die zijn uitgevallen gaf de schoolsetting veel stress doordat de interactie met andere leerlingen niet goed liep, leerkrachten en leerlingen afstoten, de leerlingen weinig zelfinzicht hebben en faalangstig of depressief zijn.

Bij 1 leerling is de problematiek zo fors dat school niet aan de orde is en ook de onderwijszorgboerderij onvoldoende kon bieden wat de leerling nodig had. Dit is een leerling waarbij het alleen goed ging bij 1 op 1 begeleiding. Dat was niet haalbaar in de school- en boerderij setting. Deze leerling zit nu intern bij een gespecialiseerde jeugdzorgorganisatie.

De tabel in Bijlage 2 geeft per leerling een kort overzicht van de schoolsituatie, kenmerken van de leerling, triggers die speelden en wat er werkt volgens de leerkracht om het op school goed te laten gaan voor de leerling.

Wat over het algemeen naar voren komt uit de interviews is dat veel leerlingen zich positief blijven ontwikkelen op school. Maar dat de situatie vaak ook nog kwetsbaar is. De problemen zijn niet verdwenen, maar leerlingen hebben geleerd er beter mee om te gaan. Soms gaat het echter mis door verandering van leerkracht, conflicten met andere leerlingen of opbouw van stress. Dan is het belangrijk snel in te grijpen, duidelijk te zijn en veiligheid en vertrouwen te geven.

4 Conclusies

4.1 Beantwoording onderzoeksvragen

De hoofdvraag van ons onderzoek was: hoe gaat het met de leerlingen na afloop van het traject op de onderwijszorgboerderij. We concludeerden in het vorig onderzoek dat leerlingen op de boerderij gemiddeld genomen een positieve ontwikkeling doormaken, dat problemen verminderen en dat een groot deel van de leerlingen (ruim 80%) uitstroomt naar het onderwijs. De grote vraag was hoe het met hen zou gaan als ze weer instromen in het onderwijs. Blijven de positieve veranderingen dan in stand of spelen oude problemen weer op met het risico van opnieuw schooluitval?

We hebben ervoor gekozen alle leerlingen te blijven volgen; zowel leerlingen die bij het eind van het NKO-onderzoek uitstroomden naar school (de vertrekgroep, N=31) als ook leerlingen die nog langer op de onderwijszorgboerderij bleven (de boerderijgroep, N=15). Dit maakte het mogelijk om over verschillende groepen leerlingen uitspraken te doen.

We lopen nu systematisch onze onderzoeksvragen langs en geven de belangrijkste resultaten en conclusies.

1. Hoe gaat het na afloop van het NKO-onderzoek verder met de onderwijssituatie van de leerlingen?

Van 31 leerlingen uit de oorspronkelijke vertrekgroep van 41 leerlingen konden we follow-up gegevens over de onderwijssituatie verkrijgen. Van hen gaan er bij afsluiting van het onderzoek 25 (81%) naar een school. Het overgrote deel van deze 31 leerlingen blijkt ook na 6 en 12 maanden naar school te gaan: na 6 maanden zijn dit 23 leerlingen (74%) en na 12 maanden 22 leerlingen (71%). De meeste schoolgangers gaan naar het speciaal onderwijs, respectievelijk 19 (76%), 17 (74%) en 16 (73%) op de drie meetmomenten. Het aantal van 6 leerlingen (19%) dat naar een reguliere vorm van onderwijs is gegaan (basis of voortgezet) blijft gedurende de follow-up periode constant.

Van de groep van 25 leerlingen die bij afsluiting van het NKO-onderzoek naar school gaan zitten er na 6 maanden nog 22 op school (88%) en na 12 maanden nog 19 (76%). Dit betekent een behoorlijke stabiliteit: wie eenmaal naar school gaat heeft een grote kans daar na een halfjaar en na een jaar nog te zitten. Het betekent ook dat gedurende de follow-up periode 6 leerlingen stopten met school (24%). Drie van hen stopten met school in de eerste 6 maanden of het lukte hen niet om te starten. Nog eens 3 leerlingen stopten tussen 6 en 12 maanden.

Wel gingen er uit de vertrekgroep gedurende de follow-up periode ook 3 leerlingen naar school, een leerling met 6 maanden (uit de groep ander onderwijs) en 2 leerlingen met 12 maanden (uit de groep ander onderwijs en geen onderwijs), wat het aantal leerlingen uit de vertrekgroep van 31 leerlingen dat met 12 maanden naar school gaat op 22 bracht, hetgeen de eerdergenoemde 71% van de vertrekgroep oplevert.

Van de boerderijgroep van 15 leerlingen blijkt dat er uiteindelijk 20% (3 leerlingen) op een school instroomt tijdens de follow-up periode. Een relatief grote groep (4 van de 15, 27%) volgt uiteindelijk geen onderwijs. Bijna de helft (7 leerlingen, 46%) verblijft de gehele follow-up periode van 12 maanden op de onderwijszorgboerderij. Drie leerlingen komen vanuit de vertrekgroep terug naar de onderwijszorgboerderij, zodat die na 12 maanden uit 10 leerlingen bestaat van wie voor de meesten op een later moment een perspectief op school bestaat.

Bij de start van het NKO-onderzoek was ruim 75% van de leerlingen formeel thuiszitter. 12 maanden na afloop van het NKO-onderzoek is het aantal thuiszitters 4 leerlingen.⁸ Dit is minder dan 9%.

2. Hoe gaat het na afloop van het NKO-onderzoek verder met de hulpverleningssituatie van de leerlingen?

Ruim 58% van de vertrekgroep kreeg een vorm van jeugdhulp bij vertrek van de boerderij. Dit percentage steeg na 6 maanden eerst naar bijna 65% en daalde daarna weer naar ruim 48%. Bij de boerderijgroep bleek het percentage leerlingen met jeugdhulp flink hoger te zijn, namelijk ruim 73%. Als we de hele periode van 12 maanden bekijken, dan zien we ook verschil tussen beide groepen. 29% van de vertrekgroep ontvangt op alle meetmomenten jeugdhulp. Bij de boerderijgroep is dit hoger, namelijk 40%. Ook heeft 26% van de vertrekgroep op geen van de momenten hulp nodig, voor de boerderijgroep is dit slechts 7%.

3. Hoe verloopt de ontwikkeling van het sociaal-emotioneel functioneren en het executief functioneren van de leerlingen en de opvoedingsbelasting van de ouders na afloop van het NKO-onderzoek?

Gemiddeld was het sociaal-emotioneel functioneren na 12 maanden volgens zowel ouders als ook leerkrachten wat minder problematisch dan bij de afsluiting van het NKO-onderzoek/start van de follow-up periode. Internaliserende problemen waren volgens ouders en leerkrachten gemiddeld het hoogst, namen geleidelijk af tijdens de follow-up periode, maar bleven relatief hoog vergeleken met externaliserende problemen en aandachtsproblemen. Het percentage leerlingen in het probleemgebied op deze gebieden is ten opzichte van einde NKO-onderzoek ook gedaald, maar er zijn na 12 maanden nog veel leerlingen met vooral internaliserende problemen: respectievelijk 52% volgens ouders en 45% volgens leerkrachten. Ter vergelijking: in de normale populatie scoort 7% van de jeugdigen in het probleemgebied. Hieruit kunnen we concluderen dat met betrekking tot internaliserende problemen de leerlingen uit ons onderzoek een kwetsbare groep blijft ook nadat ze weer naar school gaan.

De gemiddelde opvoedingsbelasting was na 6 maanden follow-up wat lager dan bij afsluiting onderzoek en steeg daarna weer iets na 12 maanden. Dat is ook te zien aan de percentages in het probleemgebied. Het percentage ouders dat opvoedingsproblemen ervaarde daalde van 55% bij afsluiting onderzoek, na 6 maanden naar 32% en steeg na 12 maanden weer naar 48%. Ter vergelijking: in de normale populatie scoort 16% van de ouders in het probleemgebied bij opvoedingsbelasting. Uit deze vergelijking kunnen we vaststellen dat ook de ouders van de leerlingen uit ons onderzoek kwetsbaar blijven nadat hun kind weer naar school gaat of een ander perspectief heeft gevonden.

Het gemiddelde van de belemmeringen in het executief functioneren daalde na 6 maanden enigszins en bleef daarna constant hoog. Dat was goed te zien aan het percentage kinderen dat in het probleemgebied scoorde, dit daalde van 57% (bij afsluiting) naar 46% (na 6 en 12 maanden). Hier is geen vergelijking met normgegevens mogelijk, maar gezien de hoge percentages kunnen we concluderen dat het executief functioneren weliswaar minder belemmerend wordt voor het leren, maar wel een punt van aandacht blijft.

Gelet op de verschillende kwetsbaarheden is het dan ook niet meer dan logisch dat de meeste leerlingen die naar een school gaan een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs bezoeken, maar – en dat is het goede nieuws – zich daar voor het merendeel kunnen handhaven.

4. Verschilt de ontwikkeling van het sociaal-emotioneel functioneren en het executief functioneren van de leerlingen die na afloop van het NKO-onderzoek stabiel naar school gaan van de leerlingen die niet of wisselend naar school gaan? Geldt dit ook voor de opvoedingsbelasting van de ouders?

Leerlingen die stabiel naar school gaan (**schoolblijvers**) zijn leerlingen die zowel bij 6 én 12 maanden na afsluiting onderzoek naar school gaan. De overige leerlingen werden niet-schoolblijvers genoemd. De

⁸ Waarbij we moeten aantekenen dat niet helemaal zeker is of de ouders bij de follow-up dezelfde definitie hanteerden en als bij aanvang van het onderzoek, namelijk: een leerling die langer dan 4 weken niet ingeschreven staat op een school, of niet naar school gaat zonder geldige reden.

ontwikkeling van het sociaal-emotioneel functioneren van beide groepen is tijdens twee periodes, boerderijperiode en follow-up periode, op drie sociaal-emotionele aspecten geanalyseerd (internaliseren, externaliseren en aandachtsproblemen, zowel beoordeeld door ouder als leerkrachten). Voor ouders kon daarnaast het verloop van de ervaren opvoedingsbelasting geanalyseerd worden en voor leerkrachten het verloop van de mate waarin het executief functioneren volgens hen een belemmering vormde voor het leren.

Overzien we het geheel van toetsen dan zijn de volgende uitkomsten het **meest opvallend**:

- De problemen van schoolblijvers nemen volgens ouders en/of leerkrachten tijdens de boerderijperiode duidelijk vaker af dan die bij niet-schoolblijvers. Dat geldt voor sociaal-emotionele problemen, opvoedingsbelasting en belemmeringen in het executief functioneren. Behoudens opvoedingsbelasting was dat ook de belangrijkste uitkomst van het NKO onderzoek (Hassink e.a. 2024; Veerman e.a., 2026), die wordt hiermee nogmaals bevestigd en verder verduidelijkt. In het NKO-onderzoek werd alleen de totaalscore voor sociaal-emotionele problemen gehanteerd en in het huidige onderzoek de afzonderlijke scores voor internaliseren, externaliseren en aandachtsproblemen. We kunnen achteraf vermoeden dat de gunstige uitkomst van het NKO-onderzoek door de potentiële schoolblijvers tot stand kwam en dat deze gunstige uitkomsten waarschijnlijk medebepalend zijn geweest voor een verwijzing naar school, die vervolgens ook stand heeft gehouden.
- Nieuw ten opzichte van het NKO-onderzoek is dat er tijdens de boerderijperiode nu ook een significante daling van de opvoedingsbelasting te constateren valt, althans voor de schoolblijvers. Ouders geven aan de opvoeding als minder belastend te ervaren. Dit zet tijdens de follow-up periode door.
- Tijdens de follow-up periode is er vooral sprake van stabilisatie en een enkele significante daling van de problemen, twee bij de schoolblijvers en twee bij de niet-schoolblijvers. Dit in tegenstelling tot wat we in de Inleiding als verwachting hadden. We hadden verwacht dat bij leerlingen die stabiel naar school gaan na de boerderijperiode de problemen beperkt blijven of verder afnemen, in tegenstelling tot de leerlingen die niet stabiel naar school gaan.
- De problemen blijven tijdens de follow-up periode voor het merendeel binnen het normale gebied, zijn dus gemiddeld niet al te ernstig. Tijdens de boerderijperiode geldt dit vooral voor de scores bij afsluiting, die na een vaak significante daling worden bereikt. Vanuit de modelmatige longitudinale analyses zijn er dus vooral verschillen tussen schoolblijvers en niet-schoolblijvers tijdens de boerderijperiode en nauwelijks tijdens de follow-up periode.
- Vanuit de retrospectieve benadering van de BESTE vragenlijst zijn er meer verschillen, vooral hoe ouders en leerkrachten de ontwikkeling zien. Ouders zien vaker verbetering na de boerderijperiode bij de schoolblijvers in vergelijking met de niet-schoolblijvers, terwijl dit voor de leerkrachten juist andersom is, met name op het gebied van zelfvertrouwen en gedragsproblemen. Dit kan erop wijzen dat schoolblijvers op school meer druk ervaren dan thuis. Overigens geven zowel de ouders als de leerkrachten aan dat maar bij een beperkt percentage (<15%) van de leerlingen de situatie verslechtert met uitzondering van leerkracht scores op gebied van gedragsproblemen bij schoolblijvers (25% gaat achteruit) en ouderscores op het gebied van schoolvaardigheden, werkhouding en gedragsproblemen bij niet-schoolblijvers (18% gaat achteruit).

5. Hoe ervaren ouders en leerkrachten de ontwikkeling van leerlingen na afloop van het NKO-onderzoek en wat zien zij als factoren die zorgen voor stabiliteit of voor risico op uitval voor leerlingen die naar school zijn uitgestroomd, of die zorgen dat leerlingen vanuit de boerderij niet naar school uitstroonden?

De meeste leerlingen die naar school gaan bezoeken het speciaal onderwijs (73% tot 76% op de drie meetmomenten, zie vraag 1). Dit percentage ligt hoger dan het geval was voordat de leerlingen naar de onderwijszorgboerderij gingen (54%). Met veel van hen gaat het goed in deze onderwijssetting. Ze blijven zich positief ontwikkelen. De problemen zijn niet verdwenen maar leerlingen hebben geleerd er beter mee om te gaan. De leerkrachten geven aan dat veiligheid, vertrouwen en duidelijkheid belangrijk zijn voor de leerlingen. Leerlingen hebben baat bij de kleinschaligheid, structuur en praktijklessen van het speciaal onderwijs. Leraren hebben veel ervaring, kunnen goed omgaan met gedragsproblemen en bouwen een goede band met leerlingen op, waardoor die zich gezien en gehoord voelen. Net als op de onderwijszorgboerderij is maatwerk belangrijk. Toch is de situatie vaak een kwetsbaar evenwicht en kan het mis gaan door verandering van leerkracht, conflicten met andere leerlingen of opbouw van stress. Dan is het belangrijk snel in te grijpen, duidelijk te zijn en veiligheid en vertrouwen te geven.

In drie situaties was de stap naar school te groot en ging het kind weer terug naar de onderwijszorgboerderij. In drie andere gevallen ging een kind na enige tijd van school door ernstige psychiatrische problemen en te weinig mogelijkheden voor begrenzing en ondersteuning.

Bijna 67% van de ouders is het er behoorlijk of helemaal mee eens dat de onderwijszorgboerderij na 12 maanden nog steeds een positieve invloed heeft op hun kind.

4.2 Algemene conclusies

We kunnen concluderen dat het met de meeste leerlingen goed blijft gaan tijdens de follow-up periode. Ruim 70% van de leerlingen in de vertrekgroep volgt na 12 maanden onderwijs en er zijn weinig leerlingen die op school uitvallen. Wie eenmaal op school zit heeft een grote kans er 6 en 12 maanden later nog te zitten. Van de 25 leerlingen die bij afsluiting van het NKO-onderzoek naar school gingen bleken er 6 maanden later 22 nog steeds naar school te gaan (88%), 12 maanden later zijn dat er 19 (76%). Voor een beperkt aantal leerlingen was de stap naar school te groot. Tijdens de follow up periode was er ook een klein aantal leerlingen dat alsnog instroomt op school. Ook zijn er een paar kinderen die geen onderwijs volgen. Dit hangt samen met de ernst van hun problematiek. Het onderzoek laat zien hoe divers de groep is en dat leerlingen meer of minder tijd nodig hebben voordat ze eraan toe zijn om weer naar school te gaan en dat een beperkt aantal leerlingen eerst een ander traject nodig heeft.

Het overgrote deel van de leerlingen dat naar school gaat volgt speciaal onderwijs op de drie meetmomenten. De meeste leerlingen hebben baat bij de kleinschalige gestructureerde setting van het speciaal onderwijs met veel individuele aandacht en praktijklessen en de ervaren leraren die duidelijkheid combineren met een empathische houding.

De situatie is regelmatig ook nog kwetsbaar. De problematiek blijft weliswaar constant of neemt verder af. De problemen zijn echter lang niet altijd verdwenen. Leerlingen en hun ouders hebben wel geleerd er beter mee om te gaan. Leerkrachten op het speciaal onderwijs geven aan dat ze net als op de onderwijszorgboerderij maatwerk kunnen bieden en veel ervaring hebben met leerlingen met gedragsproblemen. Soms gaat het echter mis met een leerling op school. Dat kan door verandering van leerkracht, conflicten met andere leerlingen of opbouw van stress. Dan is het belangrijk snel in te grijpen, duidelijk te zijn en veiligheid en vertrouwen te geven. Dan kan eventueel ook jeugdhulp ingeschakeld worden, van de leerlingen die bij afsluiting van het onderzoek naar school gingen krijgt 29% op alle drie de meetmomenten jeugdhulp en 45% op wisselende momenten.

We hebben specifiek gekeken naar verschillen tussen schoolblijvers (leerlingen die na 6 en 12 maanden naar school gaan) en niet-schoolblijvers. We vonden verschillen tussen de groepen. Schoolblijvers gingen volgens leerkrachten en ouders tijdens de boerderijperiode significant vaker vooruit op het gebied van sociaal-emotioneel en executief functioneren en opvoedingsbelasting dan niet-schoolblijvers. Daardoor stroomden deze kinderen waarschijnlijk vaker in op school dan de niet-schoolblijvers.

Tijdens de follow-up periode is er bij beide groepen vooral sprake van stabiliteit. Opvallend is wel dat de leerkrachten een (niet significante) toename zien op het gebied van internaliserende problemen bij schoolblijvers. Het kan zijn dat bij een deel van de schoolblijvers toch de druk van onderwijs ervaren invloed heeft op hun sociaal-emotioneel gedrag en dat bij de niet-schoolblijvers leerlingen minder stress ervaren omdat ze geen onderwijs volgen. Ouders zagen juist minder internaliserende problemen bij schoolblijvers in vergelijking met niet-schoolblijvers. Voor het merendeel bevinden de ontwikkelingen van de ontwikkelingslijnen zich binnen het normale gebied van de scores, hetgeen in het algemeen erop duidt dat de problemen gemiddeld niet ernstig zijn. Ouders van niet-school blijvers ervaren wel minder vaak een positieve ontwikkeling in schoolvaardigheden, werkhouding en thuissituatie dan de ouders van schoolblijvers.

Ons onderzoek laat zien dat de onderwijszorgboerderijen een forse bijdrage leveren aan het terugdringen van schooluitval en thuiszitterproblematiek. Bij de start van het NKO-onderzoek was ruim 75% van de leerlingen formeel thuiszitter, 12 maanden na afloop van het NKO-onderzoek gaat het overgrote deel naar

school of heeft een schoolperspectief. Voor een klein aantal is een andere passende plek gevonden. Het aantal thuiszitters beperkt zich tot 4 kinderen. Dit is minder dan 9%.

4.3 Aanbevelingen

Uit dit langlopende onderzoek blijkt de waarde van onderwijszorgboerderijen voor het terugdringen van schooluitval en het bieden van toekomstperspectief aan leerlingen. Het betreft professioneel opgezette onderwijszorgboerderijen waarbij leerkrachten met onderwijskundige expertise onderwijs verzorgen en er een pedagogische en didactische aanpak is met veel aandacht voor elke leerling. Na afloop van het NKO-onderzoek was het beeld gunstig (zo ging 81% van de vertrekkers naar school), 6 en 12 maanden na vertrek blijft dit gunstige beeld grotendeels bestaan. Ook na afloop van de boerderijperiode blijft het met de meeste kinderen goed gaan en is het aantal thuiszitters beperkt (minder dan 9%). Soms leidt de plaatsing op de onderwijszorgboerderij ertoe dat ouders in deze tussenperiode gaan inzien dat hun kind beter naar het speciaal onderwijs kan gaan. We zien dat relatief veel schoolgangers in het follow-up onderzoek naar het speciaal onderwijs gaan. Dit alles pleit ervoor om de ontwikkeling van onderwijszorgboerderijen te blijven ondersteunen. We zien dat ook tijdens de follow-up regelmatig bij veel leerlingen jeugdhulp wordt ingeschakeld. We pleiten daarom voor een hechte samenwerking tussen onderwijszorgboerderij, onderwijs (scholen, samenwerkingsverbanden) en gemeenten (jeugdhulp) en onderstrepen het belang van maatwerk. Er zijn verschillende hechte samenwerkingen tussen onderwijszorgboerderijen, onderwijspartners en gemeenten ontstaan in de praktijk. De regionale koepels van zorgboerderijen kunnen hier een belangrijke rol in vervullen door het bieden van een ondersteuningsstructuur voor deze samenwerking. Belangrijke randvoorwaarden zijn een gedeelde visie en commitment van partners om samen op te trekken en de financiële aspecten goed te borgen. Deze voorbeelden zijn in een aparte brochure beschreven (www.zorgboeren.nl/over-zorglandbouw/info-voor-zorgboeren/onderwijs-zorgboerderijen.)

Ook pleiten we voor maatwerk binnen de schoolsetting. Uit de interviews kwam naar voren dat net als op de onderwijszorgboerderij, een goed contact en een vertrouwensband tussen leerkracht en leerling cruciaal is. Leerkrachten die ervaring hebben met verschillende soorten leerlingen en duidelijkheid combineren met empathie kunnen die bieden. Als er een wisseling in leerkracht plaatsvindt is het belangrijk extra aandacht te besteden aan het opbouwen van vertrouwen en voorkomen van stress en conflicten. Sommige scholen voor speciaal onderwijs hebben specifieke klasjes opgestart waar leerlingen extra aandacht en steun kunnen krijgen. Ook zijn er veel praktijkvakken en zijn er soms werkzaamheden in het groen. Dat maakt de overstap naar school voor leerlingen makkelijker en draagt eraan bij dat het met veel leerlingen goed gaat op school. We zagen bij een aantal leerlingen dat het hen niet lukt de hele week naar school te gaan en dat een combinatie van school en praktische werkzaamheden op de boerderij of een andere setting het best werkt.

Tenslotte is onze aanbeveling de ontwikkeling van leerlingen te blijven monitoren om meer zicht te houden op de ontwikkelingen van de leerlingen op de boerderij en desgewenst ook erna. Dit zou kunnen via afname van vragenlijsten, zoals de BPM, OBVL-K en LDF die respectievelijk probleemgedrag, opvoedingsbelasting en executief functioneren meten en of via een tevredenheidslijst zoals de BESTE, die onder meer schoolvaardigheden, werkhouding, zelfvertrouwen en gedragsproblemen meet. Maar ook andere lijsten die kernaspecten van uitkomsten van de onderwijszorgboerderijen meten kunnen gebruikt worden.

We sluiten af met de sterke en zwakke kanten van dit onderzoek. Het unieke is dat we leerlingen over een langere tijd konden volgen, zowel tijdens de boerderijperiode als ook tijdens de follow-up van een jaar. Een sterk punt is verder de goede respons van ouders en leerkrachten. De relatief kleine groepen leerlingen die we vergelijken maakt dat de statistische power voor het vinden van verschillen tussen groepen minder sterk is, vandaar dat we de verschillen tussen schoolblijvers en niet-schoolblijvers per ontwikkelingslijn beschreven hebben. In die zin zijn het vooral indicaties van verschillen. Nader onderzoek met grotere groepen is nodig om statistisch te toetsen of die indicaties dan ook standhouden.

Literatuur

- Achenbach, T. M., McConaughy, S.H., Ivanova, M.Y. & Rescorla, L. A. (2011 & 2017). *Manual for the ASEBA Brief Problem Monitor (BPM)*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Achenbach, T.M., & Rescorla, L.A. (2001). *Manual for the ASEBA school-age forms & profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Binsbergen, M. H. van, Pronk, S., Schooten, E. van, Heurter, A., & Verbeek, F. (2019). *Niet thuisgeven. Schooluitval vanuit het perspectief van thuiszitters*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Bollen, K. A., & Curran, P. J. (2006). *Latent curve models: A structural equation perspective*. Wiley.
- Hassink, J. (2020). *Onderzoekspilot Buiten Gewoon Leren Landzijde*. Intern document. Wageningen UR.
- Hassink, J., Veerman, J.W., De Meyer, R., Van Binsbergen, M., & Wesselink, R. (2024). *Iedereen binnenboord door de inzet van de groene leeromgeving; Onderzoek naar onderwijszorgboerderijen voor leerlingen die op school zijn uitgevallen*. Wageningen Research, Rapport WPR-1305. Wageningen: Wageningen UR.
- Jolly, L., & Krogh, E. (2011). School-Farm Cooperation in Norway: Background and recent Research. In J. Schockemöhle (Ed.), *Academic foundation of learning on farms. Proceedings of the 1st Conference of the Academic Initiative on Farms as Sites of Learning* (pp. 5-20). Vechta: Competence Centre of Regional Learning, University of Vechta.
- Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (1998–2017). *Mplus User's Guide* (8th ed.). Muthén & Muthén.
- Paul, M.L.J., & Van Ooijen, M. (2024). *Kamerbrief 'Passend onderwijs: Blijven bouwen aan de basis op orde'*. Bijlage Analyse Verzuim 2022-2023. Gedownload van: https://www.tweedekamer.nl/kame/brieven_regering/detail?id=2024Z07966&did=2024D18446
- Rombaut, W. (2010-2011). De zorgboerderij als instrument in de strijd tegen schooluitval. *Zorgbreed*, 8 (32), 9-17.
- Slob, A., Jonge, H.M. de, & Dekker, S (2020, 30 januari). *Thuiszitters in het funderend onderwijs [Kamerbrief]*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/01/30/rapportage-leerplichtwet-q-gemeenten-schooljaar-2018-2019-definitieve-eindstand>
- Smeds, P. (2015). Farm education and the value of learning in an authentic learning environment. *International Journal of Environmental and Science Education*, 10, 381-404.
- Veen, E., & Pijpker, R. (2020). *Ontwikkeling en professionalisering van onderwijs op de boerderij: Leerarrangementen in het groen*. Wetenschapswinkel Rapport 363. Wageningen: Wageningen UR.
- Veerman, J.W., De Meyer, R.E., Hassink, J., Van Binsbergen, M., & Wesseling, R. (2026). Iedereen binnenboord door de inzet van de groene omgeving. Een onderzoek naar onderwijszorgboerderijen voor leerlingen die op school zijn uitgevallen. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 65 (1), 21-35.
- Verhulst, F., & Van der Ende, J. (2013). *Handleiding ASEBA. Vragenlijsten voor leeftijden 6 t/m 18 jaar*. Rotterdam: ASEBA Nederland.
- Vermulst, A., Kroes, G., De Meyer, R., Nguyen, L. & Veerman, J. W. (2015). *Handleiding OBVL*. Nijmegen: Praktikon.

Bijlage 1

Piecewise latent growth curve model

Het model schat voor zowel schoolblijvers als niet-schoolblijvers drie hoofdparameters:

- **Intercept** – de gemiddelde score bij aanvang van de interventie (T1). Dit is het startpunt van het verloop in de grafieken.
- **Slope tijdens de boerderijperiode (S1)** – de gemiddelde verandering tijdens de boerderijperiode, van T1 (start) tot en met T3 (einde NKO-onderzoek). Een positieve waarde betekent dat de score gemiddeld stijgt in deze periode; een negatieve waarde dat de score gemiddeld daalt.
- **Slope tijdens de follow-periode (S2)** – de gemiddelde verandering vanaf de start van de follow-up periode (vanaf T3) tot en met de follow-up na 12 maanden (T5). Het derde meetmoment (afsluiting onderzoek/start follow-up periode) vormt hierbij het **verbindingspunt**: het is zowel het eindpunt van S1 (einde NKO-onderzoek) als het startpunt van S2 (start follow-up periode). In de grafiek zie je dit als een knik waar de lijn van richting kan veranderen. S2 beschrijft dus het gemiddelde verloop vanaf de start van het follow-up onderzoek, inclusief de verandering tussen T3 en T4.

Bijlage 2

Kort overzicht van de schoolsituatie, kenmerken van de leerling, triggers die speelden en wat er werkt volgens de leerkracht om het op school goed te laten gaan voor de leerling

	School	Problematiek, kenmerken en ontwikkeling op school	Trigger waardoor het misgaat	Wat werkt voor deze leerling
1	Ja	Thuisituatie; piekeren. Heeft vaak geen zin in school. Vader vindt het lastig hem naar school te krijgen	Wisseling leerkracht	Vertrouwen, Veiligheid, Duidelijkheid: "je komt naar school" Vader ondersteunen
2	Ja	Eigen wereldje, starheid, zoekt houvast; Bouwt meer contacten op en zit minder in eigen wereldje. Zit meer in zijn ritme en komt meer tot leren	Dingen lopen anders dan verwacht	Erbij houden, duidelijkheid
3	Ja	Geen motivatie Heeft dingen snel door; minder somber. Cognitief sterk. Toename zelfvertrouwen en zelfstandigheid. C		Rust en vrijheid; op eigen tempo aan doelen kunnen werken
4	Ja	Dromerig, cognitief zwak, weinig zelfvertrouwen Sociaal en emotioneel sterker		Duidelijkheid, niet pamperen; niet te beschermend
5	Ja	Faalangst, weerstand tegen leren Vrolijke jongen. Maakt meer schoolwerk en hulp wordt meer geaccepteerd	Wisseling leerkracht	Vertrouwen geven, duidelijkheid, aandacht
6	Ja	Negatief zelfbeeld, geen hulp vragen Rustige slimme jongen, positiever zelfbeeld, meer aansluiting kinderen, neemt meer initiatief op gebied van leren en kan zich beter concentreren.		Veiligheid, duidelijkheid, eigenaarschap, eigen inbreng
7	Ja	Problemen gezinssituatie, onzekerheid. Vindt het lastig emoties te uiten. Leren gaat goed. Kan zelfstandig werken en is cognitief sterk		Helpen met onzekerheid
8	Maatklas 3 juffen 8 kinderen	Thuis gaat goed, op school problemen	Andere juf	Tijdig ingrijpen en optreden
9	Ja Havo/VWO	Werd gepest, wilde niet meer naar school; was lusteloos, geen zin; door juf is vertrouwen hersteld; rustige jongen		Relatie met juf, veiligheid; direct oppakken als er gepest wordt
10	Ja	Trauma, hechtingsstoornis, faalangst, perfectionisme; als niet lukt dan boos; negatief zelfbeeld. Gegroeid naar meer zelfstandigheid; vraagt meer om hulp. Komt tot leren	Niet op tijd ingrijpen bij conflict met andere leerlingen	Trainen van uitgestelde aandacht; warme overdracht; geen druk; thuis rust; Direct ingrijpen bij conflict met andere leerlingen
11	Ja	Conflicten broertje; sociaal vreemd gedrag; betrokken ouders. Cognitief laag niveau. Gegroeid in zelfvertrouwen op gebied van techniek		Gehoord voelen, praktisch bezig zijn
12	Ja: kleine klas	Thuis onrust; cognitief zwak	Heeft moeite het VSO-niveau te halen. Is onduidelijk of hij op school kan blijven	Overzichtelijk, kleinschaligheid; structuur; leren in de praktijk

	School	Problematiek, kenmerken en ontwikkeling op school	Trigger waardoor het misgaat	Wat werkt voor deze leerling
13	Half	Angst, trauma. Hele week onderwijs is te veel. Bouwt dan te veel spanning op. Is negatief over zichzelf. Heeft boze buiten en wordt vaak uit de groep gehaald.	Te snel opgebouwd; boerderij niet helpend Gym; te weinig structuur	Iemand naast hem: opbouw spanning in gaten houden en veel structuur
14	2 dagen school 3 d boerderij	Angst, hechtingsstoornis, trauma, dwanghandelingen. Functioneren in groep geeft veel stress; vraagt ongedeelde aandacht juf. Ontwikkelingen op gebied van lezen en zelfstandig werken. Reflecteert goed op zichzelf. Kwetsbaar evenwicht.	School te druk. Stress als ze niet direct hulp krijgt; andere leerkracht (wennen)	Stress benoemen
15	Jeugdzorg met onderwijs	Autisme, thuissituatie; opeens veel ergernis met andere kinderen; wil shockeren Slimme jongen. Toename zelfvertrouwen, meer acceptatie van hoe dingen gaan.	Gestopt met medicatie ging mis	Goed gesprek, voorkomen uitbarsting;
16	Nee; ging mis bij wennen	Faalangst, depressief; heeft meer hulp nodig	Gymnastiek	Heeft psychische hulp nodig
17	Nee gestopt binnen 6 maanden	Geen zelfinzicht, cognitief zwak; thuissituatie onrustig; conflicten andere kinderen Op boerderij gaat het goed. Beter werkhouding, meer rust en beter aanspreekbaar op zijn gedrag.	Andere leerkracht, conflict jongen; te weinig begrenzing	Begrenzen, duidelijkheid, empathie, leren samenwerken met andere kinderen; uit de groep halen als fout gaat; direct zijn en inzicht geven
18	Nee: op zorgboerderij	Afstoten, complexe problematiek; EMDR heftig		Afleiden, positieve ervaringen
19	Nee, verder onderzoek	Gaat mis met andere kinderen; Te veel gevraagd	Andere kinderen; te weinig expertise problematiek	1 op 1

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Correspondentieadres voor dit rapport:
Postbus 16
6700 AA Wageningen
T 0317 48 07 00
wur.nl/plant-research

Rapport WPR-1575

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.900 medewerkers (7.100 fte), 2.500 PhD- en EngD-kandidaten, 12.700 studenten en 80.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.